v. d. S.

EENE SCHOONE BLADZIJDE

UIT

ATJEH'S GESCHIEDENIS

DOOR

W. COOL,
Kapitein der Genie,

EN

G. B. HOOIJER,
Kapitein der Infanterie O. I.
Ridder der Milit. Willems-Orde 4de klasse.

MET EEN VOORWOORD VAN

GENERAAL K. VAN DER HEIJDEN.

Met eene Schetskaart in Chromolithographie.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1889.

EENE SCHOONE BLADZIJDE

UIT

ATJEH'S GESCHIEDENIS.

KONINKLIJK INSTITUUT VD TROPEN-BIBLIOTHEEK
14 0000 0188 0370

ISN 157244

Mei 1954

Coo.

H 93-2924

EENE SCHOONE BLADZIJDE

UIT

ATJEH'S GESCHIEDENIS

DOOR

W. COOL,

Kapitein der Genie,

EN

G. B. HOOIJER,

Kapitein der Infanterie O. I.

Ridder der Milit. Willems-Orde 4de klasse.

MET EEN VOORWOORD VAN

GENERAAL K. VAN DER HEIJDEN.

Met eene Schetskaart in Chromolithographie.

'S-GRAVENHAGE,

MARTINUS NIJHOFF.

1889.

Koninklijk Instituut

CENTRALE BOEKERIJ

voor de Tropen. AMSTERDAM

93 = 542

ZUID-HOLLANDSCHE BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ

Waarde heeren COOL *en* HOOIJER!

Kennis genomen van den mij toegezonden en U weder hierbij aangeboden arbeid.

Samengesteld door U beide officieren, die in dit tijdperk onder mij te Atjeh dienden, en o. m. de gedenkwaardige tochten medemaakten, die de kroon zetten op onze overwinningen in de XXII en XXVI Moekims, is het mij aangenaam om de aandacht te vestigen op dit uw werk, dat «eene schoone bladzijde uit Atjeh's geschiedenis» in herinnering brengt.

Niet omdat het terugvoert naar die dagen van mijn bestuur over Groot-Atjeh en Onderhoorigheden, maar uit sympathie in de eerste plaats voor een streven uwer beide waardig, ten bate van het Indische leger, dat zoozeer steun behoeft en verdient.

In de tweede plaats omdat uw werk belangrijke gegevens bevat omtrent het binnenland van Groot-Atjeh, die men elders te vergeefs zoekt.

Eindelijk om U beide mijnen dank te betuigen, voor de gevoelens en waardeering te mijnen opzichte, waarvan uwe arbeid getuigt.

't Spreekt van zelf, dat wat de in Uw werk genoemde Toekoe Moeda Daud, hoofd van Selimoen, «een

der pretendenten voor den Sultanstroon» betreft, die zich op 20 Augustus 1879 aan mij onderwierp, niet door U verstaan werd, de tegenwoordige Sultan-pretendent, wiens komst mij wel is waar door den mede op denzelfden datum in onderwerping gekomen en door U ook vermelden Toekoe Ajer-Alang was aangekondigd, maar die zich toen uithoofde der naderende poeasa liet verontschuldigen.

Wat de bij het werk gevoegde schetskaart aangaat, deze is van gewicht omdat zij m. i. het antwoord geeft op de tot heden onopgeloste vraag: «waar en hoe eindigt de Atjeh-rivier vallei?»

Op de jongste kaart van Groot-Atjeh, d.d. 1 Januari 1884 uitgegeven door het Topografisch Bureau te Batavia, komt toch deze begrenzing niet voor.

Daartoe was er te veel verschil in den graad van nauwkeurigheid tusschen de gegevens, waarnaar de officiëele kaart werd samengesteld, en die, welke tot het weergeven der grenzen van het bovendeel der Atjeh-vallei voorhanden waren.

Terwijl nu echter uit die kaart van 1884 niet is op te maken hoever zich het bewoonde en bewoonbare terrein uitstrekt, zoo blijkt uit deze schets hoe luttel daarvan het gedeelte is, dat niet door onze troepen werd betreden, hoe schier ontoegankelijk (met uitzondering slechts naar de zijde van Segli) het aan Zuid- en Oost- en Noordzijde door zware bergketens wordt afgesloten, met hoeveel recht de Nederlander toen kon zeggen: «de Atjeh-vallei is ons»!

Moge aldus uw ook voor ieder niet-militair lezer bevattelijk geschreven werk strekken tot opwekking

van meerder belangstelling voor het Indische leger en tot vermeerdering onzer kennis van Atjeh, de toekomst tot nut.

Ontvang de verzekering van hoogachting en onderscheiding:

Uw Oud-Kameraad,
K. VAN DER HEIJDEN.

Bronbeek, Juni 1889.

EENE SCHOONE BLADZIJDE UIT DEN ATJEH-OORLOG.

I.

't Was een heerlijke morgenstond op een der laatste Julidagen van 1879, een morgen zooals alleen de tropen die kent. Prachtig in volle majesteit steeg het oog van den dag van achter de in purper- en opaalkleur getinte bergen omhoog, gouden stralen schietend over het ontwakend landschap. Een verkoelend briesje schoof de nevelsluiers op zijde, zacht wuivend brachten de palmenkruinen Aurora den morgengroet. Bedwelmende geuren stegen uit bosschen en kampongs omhoog tot de lucht vervuld was van fijn aroma.

Heerlijk schoon was ook 't panorama, dat zich aan 't oog ontrolde. Voor ons de tropische plantengroei, tooiende de vruchtbare alluviaalvlakte in al haar volheid, zoodat 't scheen alsof zich één golvende massa groen van de zee zich uitstrekte tot aan de bergen in 't verschiet, die de laatste uitloopers waren van het trotsche *Barissan* gebergte, dat de vallei in het Zuiden en Westen begrensde. En boven dien met donkere wouden bedekten achtergrond hoog uitstekend de slanke, majestueuse kegel van den *Goudberg*, den *Selawa Djanten*, een zijner ribben forsch voorwaarts in woeste plooien tot in zee uitstootend om de *Atjeh*-vallei hier in het Noord-Oosten zijn grens voor te schrijven. En achter ons de onmetelijk groote Indische Oceaan, liefkozend en streelend het gele strand!

't Is echter niet om dit tooneel te bewonderen, noch

dien heerlijken morgenstond te genieten, dat wij ons den 26en Juli bij het aanbreken van den dag aan het strand te *Oleh-leh* bevinden. In plaats van de geheimzinnige stilte, zoo uitnemend in harmonie met het grootsche tropisch landschap, alom drukte, bezigheid, krijgsgewoel, leven! Treinen rijden onophoudelijk af en aan en voeren van uit den Kraton, den vroegeren sultanszetel, troepen Infanterie, Artillerie, Genie, koelies en dwangarbeiders, paarden en geschut, munitie en proviand. Talrijke sloepen en stoombarkassen doorkruisen de baai en varen hunne vrachten naar de op de reede liggende oorlogs- en transportschepen. 't Is blijkbaar, dat hier een expeditie wordt voorbereid. Welke troepen zullen er aan deelnemen? Wat mag het doel zijn van den tocht?

Een hardnekkige strijd was gestreden sedert nu zes jaar geleden onze troepen 't eerst den voet zetten op Atjeh's bodem. Millioenen en nogmaals millioenen had hij ons gekost, maar vooral veel leed en ellende gesticht. Veel edel bloed was vergoten. Doch na veel afwisselende kans, veel wisselende inzichten, en verwisseling van hoofdpersonen in 't gruwelijk drama, was 't ten slotte den energieken civielen en militairen Gouverneur, den Generaal K. van der Heijden gelukt aan het eind van een schitterenden veldtocht de krachtige en oorlogszuchtige bevolking der XXII Moekims te overwinnen, en vervolgens binnen weinige dagen door een juiste operatie de zoozeer gevreesde XXVI Moekims ten onder te brengen. Zij, die zich niet wilden onderwerpen waren heinde en ver gevlucht. Maar volgens de regelen der krijgskunst stelde de Generaal zich hiermede niet tevreden, moest een krachtige vervolging de kroon zetten op het werk der overwinning. Geen rust mocht derhalve den geslagen vijand worden gegund, voor goed moest de tegenstand gebroken, den Atjeher getoond worden,

dat voor het Indisch leger voortaan geen schuilplaats meer ontoegankelijk bleef!

't Was *hoofdzakelijk* tot dit doel, 1) dat door den Generaal VAN DER HEIJDEN weinige dagen na de verovering der XXVI Moekims een nieuwe colonne onder den Luit.-Kolonel GERLACH werd samengesteld met de opdracht de hoofden en een groot deel der bevolking, die volgens de verkregen inlichtingen naar de vallei van *Lamtoba* aan den voet van den *Goudberg* waren gevlucht, te vervolgen en de landstreek voor de betoonde gastvrijheid te straffen. Zooveel mogelijk moest de gevluchte bevolking der XXII en XXVI Moekims tot terugkeer worden genoopt.

De colonne, die hiertoe van *Oleh-leh* over zee zou worden vervoerd, moest van uit *Lampanas*, gelegen op de Noordkust aan den voet van een der uitloopers van den *Goudberg*, de operatie aanvangen.

Nagenoeg niets was van de te doortrekken streek noch van de bevolking bekend. Wèl wist men, dat de eerste uiterst woest was, wel stond de laatste zeer ter slechter faam zelfs bij de Atjehers bekend. In een onderhoud weinige dagen vóór het vertrek der expeditie, had toch de Generaal VAN DER HEIJDEN den nieuwbenoemden colonne-commandant meegedeeld, dat 't niet mogelijk geweest was, eenigszins beteekenende inlichtingen van de — goedgezinde — Atjehsche hoofden te verkrijgen, zelfs een globale kaart van het terrein zooals anders steeds den commandanten werd meegegeven, kon niet worden verstrekt. Met het oog op de onder de Atjehers verspreide geruchten, dat de bevolking zeer bekend was met vergiften en deze veelvuldig toepaste, werd de uiterste behoedzaamheid bij het gebruik van drink-

1) *Hoofdzakelijk* ...... Later komen wij hierop nog nader terug.

water uit putten aanbevolen, en een militair-apotheker voor scheikundig onderzoek aan de colonne toegevoegd 1).

Ten einde zoo mogelijk nog eenige inlichting te verkrijgen, werd alsnog de chef der militaire verkenningsbrigade de 1e Luitenant der Infanterie G. B. HOOIJER met een korporaal-opnemer en eenige Atjehsche hoofden, waaronder ook de bekende PANGLIMA TIBANG, per gouvernementsstoomboot *Zeemeeuw* naar *Lampanas* gezonden. Genoemde officier moest van af de reede, waar zich een oorlogsschip onzer marine bevond, een onderzoek instellen, het was hem echter — ofschoon de bevolking van *Lampanas* niet vijandig gezind scheen — ten strengste verboden aan wal te gaan. Na gehouden conferentie met den commandant van het schip en het hoofd van *Lampanas*, welke laatste daartoe aan boord van de *Zeemeeuw* was verschenen, werd het landingspunt bepaald, terwijl naar de inlichtingen van genoemd hoofd een figuratieve schets van het doorloopen terrein en de vlakte van *Lamtoba* werd samengesteld, die later bleek een redelijk beeld der werkelijkheid te geven.

Te *Oleh-leh* teruggekeerd, gaf de Generaal na kennisneming van het rapport aan den Chef van den Generalen Staf, de Majoor GEIJ VAN PITTIUS de order nog een sectie bergkanons bij de colonne in te deelen. Deze achtte wel het bezwaar van meevoeren zeer groot, doch had zich naar het ontvangen bevel te schikken. Of intusschen de beoogde moreele indruk bij de verschijning dezer vuurmonden te midden der woeste, voor ontoegankelijk gehouden terreinen,

1) De bevolking zou o. a. uit een plantje, dat zich uit de uitwerpselen der olifanten ontwikkelde, welke in die streek veelvuldig worden aangetroffen, een vergift vervaardigen, dat zij aan reizigers of (rijke) bloedverwanten, die haar bezochten toediende. Een enkele maal is het water onderzocht, zonder dat er iets verdachts gevonden werd. Daar men bovendien in de vallei van *Lamtoba* steeds voldoende drinkwater in de beekjes en rivieren aantrof, werd de militaire apotheker, toen deze van daar wegens ziekte moest worden geëvacueerd, niet vervangen.

opgewogen heeft tegen de groote belemmering, het belangrijk oponthoud en de daaruit voortvloeiende vermoeienis van den troep gedurende de marschen, willen wij niet beslissen.

De colonne werd aldus samengesteld:

Staf der expeditie.

Commandant als reeds vermeld de Lt.-Kolonel GERLACH. Adjudant de 1e Luitenant der Infanterie POPELIER.

Toegevoegd als chef van den Generalen Staf, de 1e Luitenant der Genie W. COOL, den 24en Juli tot Kapitein bevorderd, tevens belast — aangezien de voor het detachement Mineurs aangewezen officier door ziekte uitviel — met het bevel over dit detachement.

Chef der opnemingsbrigade de 1e Luitenant HOOIJER waarbij 2 sergeanten-opnemers.

Infanterie:

Twee battaljons, het 6e onder den Majoor COBLIJN bestaande uit den staf, 2 Europeesche en 2 Inlandsche compagniën, ter sterkte van 17 Officieren, 277 Europeanen, 231 Inlanders, het 9e onder den Majoor DUCROO, samengesteld uit 1 Europeesche en 3 Inlandsche compagniën sterk 17 Officieren, 152 Europeanen en 341 Inlanders.

Artillerie:

Een sectie kanons van de 18e Comp. bergbatterij, bestaande uit 2 offic. waaronder de batterij-commandant, Kapitein A. B. C. DOM, 36 man en 21 paarden, benevens 2 secties mortieren onder 1 Adjudant-onderofficier en 23 man.

Genie:

20 Mineurs en Sappeurs voor de helft Inlanders.

Administratie:

Een Kapitein en 2 Luitenants verder een schrijver en 5 opzichters over de dwangarbeiders en koelies.

Geneeskundige dienst:

Twee officiers van Gezondheid — waarvan de Chef, de

officier van gezondheid 1e Klasse LOWE — 20 minderen, een militair-apotheker, 30 tandoes (in werkelijkheid 50 meegenomen).

Dwangarbeiders en vrije koelies:

Voor den staf (paarden-oppassers)	2
» de Infanterie (waarvan per compagnie 8 voor het dragen van het kookgereedschap) . .	168
» de Artillerie (waarbij 8 grassnijders, de overige tot het vervoer der 2 sectiën mortieren . .	88
» de Mineurs tot het maken van loodsen enz.	30
» de Administratie (waarvan 250 voor het opvoeren van de vivres en fourage)	450
» den Geneeskundigen dienst	68
Te zamen . . .	806 1)

Gidsen en tolken:

TOEKOE ALI, TOEKOE MAS, TOEKOE LADANG BAROE, SI NJA GARU, OETOES JA, MAS SAÄD, MAS DAUD, NJA ASSAN.

De colonne-commandant en de beide bataljons-commandanten, de chef van den staf, de chef der opnemings-brigade en de beide artillerie-officieren waren bereden.

Totaal derh. 46 Officieren, 1104 Onderofficieren en man-

1) In werkelijkheid zijn 984 koelies en dwangarbeiders meegegaan. Hoe men een getal van 250 koelies voldoende had gerekend voor het opvoeren van vivres voor de kolonne van *Lampanas* naar *Lamtoba*, waarbij volgens de bevelen van den Generaal een driedaagsche voorraad moest worden meegenomen, is ons niet bekend. Zeker is het echter, dat wanneer men de hoeveelheid rijst, vleesch, brood enz. berekent, die de kolonne *per dag* noodig had en deze hoeveelheid afdeelde in de gebruikelijke koelievrachten, men hiervoor reeds 130 koelies noodig had. Het meerder met de expeditie meegenomen aantal van 178 koelies, door een vergissing gedirigeerd van de ontbonden 2e kolonne in de XXVI Moekims naar *Oleh-leh*, werd door den Overste GERLACH aangehouden. Op een hierover te *Lamtoba* ontvangen opmerking van den Generaal, viel de verantwoording niet moeielijk.

Tot tweemalen is later bovendien nog versterking aan koelies moeten worden gezonden.

schappen, 5 opzichters, 984 dwangarbeiders en vrije koelies en 26 paarden.

Aan de colonne werd voor 14 dagen vivres en fourage aan boord meegegeven, ieder man vóór het debarqueeren te *Lampanas* van 2 dagen hard brood en sardientjes of gezouten spek voorzien. Randsels werden niet meegenomen, ééne verschooning werd voldoende gerekend. Aan munitie ontving de man in de patroonzak een los pakje en twee gebonden, in de patroontasch 2 pakjes. Voor het geheel werd verder nog op 50 patronen per man als reserve gerekend, in vaatjes verpakt, welke gedeeltelijk — voor eerste aanvulling in het gevecht — door koelies werden gedragen, gedeeltelijk onder beheer der Artillerie bleven.

't Was de bovenbeschreven colonne, welke in den morgen van den 26en Juli tot het vermelde doel achtereenvolgens per trein uit *Kota Radja* naar *Oleh-leh* werd gedirigeerd en wel in de volgende order:

Om 6 uur de Artillerie.
» 8 » de koelies en dwangarbeiders der Administratie.
» 9 » 3 Compagniën van het 6e Bataljon.
» 10 » de overgebleven compagnie van het 6e Bataljon en de Ambulance.
» 11 » 3 Compagniën van het 9e Bataljon.
» 12 » de overgebleven compagnie van het 9e Bataljon, alsmede de Mineurs, de Staf der expeditie en het Opname personeel.

Onmiddellijk na aankomst van den trein werd geëmbarkeerd:

Op Z. M. Stoomschip *Merapi* 2 Europeesche compagniën van het 6e Bataljon en de Ambulance.
» Z. M. Stoomschip *Soerabaya* de Staf der expeditie, de Artillerie, de Staf en 3 compagniën van het 9e Bataljon, alsmede het personeel der Opname.

Op Z. M. Stoomschip *Borneo* de Mineurs met de overgebleven Compagnie (Europ.) van het 9e Bataljon.
» het Stoomschip *Graaf v. Bijland* de Staf, de 2 Inl. comp. van het 6e Bataljon, de Intendance en de niet bij de Korpsen of detachementen ingedeelde koelies.

De Generaal v. d. Heyden was zelf bij het embarkement aan boord van de *Soerabaya* tegenwoordig, waar de Kolonel Jhr. van Rensselaar Bowier het bevel voerde.

Met de officieren, behoorende tot den Staf der expeditie, gebruikte de Generaal de rijsttafel door den Kolonel in zijn ruimen kajuit aangeboden. Een Europeesch kalf, dat aan boord gemest was, werd bij deze gelegenheid geslacht en op tafel gebracht, zoo heerlijk toebereid als slechts een Europeesche kok van een Kolonel der Marine dit vermag. Daar men in Indië nimmer kalfsvleesch te zien krijgt, kan men begrijpen hoe dapper de jongere stafofficiers, die al van vijf uur in de weer waren, daarop aanvielen, en welke massa's zij daarvan met bier, wijn en champagne besproeid, naar binnen werkten.

In de longroom waar de scheepsofficieren de officieren der landmacht aan hun tafel hadden genoodigd, ging 't nog lustiger toe, en lang nadat de Generaal het stoomschip had verlaten, en alle booten — ten vier ure — van de reede van *Oleh-leh* waren weggestoomd, werden nog gloeiende toasten op land- en zeemacht gedronken, zoodat toen ten 8½ ure des avonds bij helderen maneschijn het anker op de reede van *Lampanas* werd geworpen, de hier en daar en overal geplaatste veldbedden en bultzakken grootendeels nog onbezet waren, terwijl op het schip van voorsteven tot roer slechts drukte, vroolijkheid en blijde verwachting heerschten.

Een fraai schouwspel vertoonde de anders zoo stille reede

van *Lampanas* in den morgen van den 27^{en} Juli. Op de kalme zeevlakte, nauwelijks gerimpeld door een flauw ochtendbriesje, en overstroomd door het goudgele licht van den zonneschijf die zich uit de fijne nevels aan den horizon verheft, wiegen statig de vier groote stoomschepen. De kleinere «*Zeemeeuw*» met loshangende witte zeilen aan den grooten mast en kleurrijke seinvlaggen in top, volgt op elegante wijze het zachtjes rijzen en dalen der zee. Een paar Atjehsche prauwen met hare donkerbruine zeilen snijden scherp door het water, een zilveren streep achterlatende, die hun koers aanwijst naar de *Soerabaya*, waar de colonne-commandant met zijne officieren en de Kolonel BOWIER onder de zonnetent op de campagne het landingspunt gadeslaan.

Om 6 uur is het debarkement aangevangen. Reeds te voren, zoodra het licht begon door te breken zijn de gidsen met een afzonderlijke sloep aan wal gezonden, om de bevolking gerust te stellen.

De flet waarin de adjudant van den kolonel der Marine — de Luitenant ter zee 2^e kl. TITZING — aan het roer gezeten is, belast met de regeling der landingssloepen, vliegt, door de krachtige verbruinde handen der Hollandsche matrozen voortgeroeid, her- en derwaarts, danst nu eens op de golven door de stoombarkassen opgeworpen, draait dan weer bij tusschen de massa sloepen, die zich van de verschillende schepen om de *Soerabaya* verzameld hebben.

De 3^e Compagnie van het 9^e Bataljon en een sectie mortieren onder bevel van den Majoor DUCROO werden namelijk het eerst ontscheept. Achter de stoombarkas is een geheele rij van booten bevestigd, alle volgepropt met de in donkerblauw gekleede soldaten, ieder met zijn gebronsd geweer tegen zich aangedrukt, en aan voor- en achtersteven bemand met één of meer matrozen wier witte pantalons en gele stroohoeden met klapperende linten,

schitterend uitkomen tegen het zilvergrijs der zee en het fijn blauw der lucht.

Onder aanhoudend schel fluiten, stampen en blazen werkt de stoombarkas zich nu recht naar de kust. De nevel trekt langzaam weg voor de warmte, die de zonnestralen reeds beginnen te verspreiden en achter de scherp witte lijn der branding, het gele strand en de donkere rij van kokospalmen verheft zich het glinsterende krijtkleurige heuvelland. Hoog boven alles uitstekend, vertoont zich op den achtergrond het massieve lichaam en de scherpe kop van den met zwaar bosch bedekten *Goudberg*.

Vóór dat de branding wordt bereikt, geeft de marine officier uit zijn vlet een teeken en de stoombarkas draait met een sierlijken bocht rechts om, en zwaait de sloepen, die zij sleepte naar het strand, waarop zij bijna tegelijk stooten. De schuimende branding, die de booten eerst had opgenomen en met een roller naar het strand geworpen, komt ze nu weer achterna loopen. Zij stort zich over hen uit en schuimt en spat over hen heen.

Al is het dan ook tot boven het middel door nat, spoedig staat de troep slagvaardig op het strand, dat hem gelukkig niet betwist wordt. Onmiddellijk daarop wordt door één compagnie voorwaarts een goede positie ingenomen.

Ten 7 uur ongeveer debarkeerde de commandant met zijn staf. Aan het strand werd hij opgewacht door de gidsen alsmede door TOEKOE MAS, hoofd van *Lampanas*, met de overige hoofden der kuststreek.

De bevolking van het kleine dorpje *Lampanas* was meestal in hare woningen gebleven. Een oud vrouwtje, dat wij tusschen die huisjes tegenkwamen, beladen met allerlei huisraad en op weg om zich om zich in de wildernis in veiligheid te stellen, werd door TOEKOE MAS gerust gesteld en keerde met een verlicht hart naar haar krotje terug.

In overleg met genoemd hoofd werd de bivakplaats ge-

zocht en gevonden op een kwart uur afstand van *Lampanas*, op een met kort gras begroeiden heuvel, die een ruime legerplaats aanbood. Hier en daar door hoog opgaand hout beschaduwd, en aan twee zijden door een riviertje besproeid, dat zuiver drinkwater verschafte, was het door zijn ligging zooveel mogelijk tegen overvalling, overmatige hitte en vocht beveiligd.

Naarmate de troepen aan land kwamen, 't geen echter slechts langzaam en bij gedeelten geschiedde, rukten zij op naar het nieuw gekozen bivak.

Om 9 uur begon het debarkement van het 6e Bataljon. Om elf uur ongeveer hadden alle troepen het bivak bereikt, met uitzondering van één Compagnie van het 6e Bataljon, die aan het strand moest achterblijven tot dekking van de ontscheping der vivres en van de Artillerie, 't geen met meerder moeilijkheden gepaard ging.

Met een gewoon takeltuig toch, uit de hand bewogen, werden de paarden op een ijzeren drijvervlot neergelaten — daartoe per «*Zeemeeuw*» medegeleept —, en vervolgens met een stoombarbas naar het strand gevoerd. Daar dit vlot echter moeilijk te besturen was, en tengevolge van de steeds toenemende branding 1) op vrij grooten afstand van strand moest blijven, duurde dit debarkement zeer lang, en wel van $6^1/_2$'s morgens tot 1 uur des namiddags.

De paarden, bewegingloos in de broek hangende, dalen langzaam langs den zwarten wand van het hooge oorlogschip neder, trillen en steigeren, zoodra zij de balken van het vlot onder zich voelen en zetten dan de vier beenen wijd uiteen om niet te kantelen bij het hobbelen van het vlot op de golven, die nu tegen boord beginnen te klotsen.

Met een zwaai tracht de stoombarkas dit vlot door de

1) Een gewoon verschijnsel op deze kusten. In den vroegen morgen is de branding het geringst.

Kon. Inst. v/d Tropen
CENTRALE BOEKERIJ
AMSTERDAM

branding te krijgen, doch meestal blijft het tusschen de schuimende brekers liggen en worden de weerstrevende paarden door de artilleristen in zee geduwd om al zwemmende het strand te bereiken.

Mede ten 1 ure waren ook de stukken en de munitie aan wal, doch het ontschepen der geniematerialen en vivres duùrde tot des avonds 8 ure. Wel had de colonne-commandant den opvoer eerder willen doen eindigen, maar aangezien de geniematerialen het laatst ingelaten waren en dus bovenop lagen, moesten eerst deze grootendeels gelost worden, alvorens de benoodigde vivres te kunnen verkrijgen. Reeds den volgenden dag toch zou de colonne voorzien van den driedaagschen voorraad, verder oprukken.

Op de schepen werd het eten voor den troep gekookt. Groote ketels vol bruine boonen of erwtensoep werden aan wal gebracht en in optocht naar het bivak gevoerd, waar echter ook de eerst geloste rijst al spoedig boven het vuur hing te kooken. De officieren werden voorzien van de tafel uit de longrooms, en besproeid met het ration van een halve flesch wijn, smaakte dit overheerlijk na een dag van drukte en inspanning.

De colonne werd op het bivak in een veelhoek opgesteld, waarvan de vorm door het terrein werd aangegeven. Ambulance, Mineurs, Artillerie, koelies en dwangarbeiders, materialen en vivres kwamen in het midden. Onmiddellijk na aankomst werden door de Mineurs afdaken voor de Ambulance en het vivres magazijn gemaakt; dit laatste met het oog op de verpakking der rijst in zakken, waardoor zij bij zware regens spoedig zou bederven. De noodige orders voor den dienst in het bivak, de veiligheidsmaatregelen gedurende den nacht en de verrichtingen voor den volgenden dag werden door den colonne-commandant uitgevaardigd.

Wegens de gunstige ligging van het bivak werd besloten hier het tijdelijk vivresdepôt op te richten. Tot bewaking

zouden voorloopig 2 Compagniën van het 9e Bataljon onder den Kapitein BEDET achterblijven. Deze kreeg in last dadelijk den volgenden morgen met den bouw van een vivresloods en een tijdelijk kampement voor ééne compagnie te beginnen, waartoe, behalve de aangevoerde geniematerialen, van het hoofd der kampong *Lampanas* atappen- en pinangboomen konden worden gekocht. Van het detachement Mineurs zouden tot uitvoering dezer werkzaamheden de daarbij ingedeelde 20 koelies en 4 timmerlieden met een mandoer achterblijven.

De nacht ging zonder stoornis voorbij.

Den volgenden morgen, den 28en Juli, ten 6 ure rukte de geheele colonne op met uitzondering van de 3e en 4e Compagnie van het 9e Bataljon en een gedeelte der dwangarbeiders, die met den fungeerenden Onder-Intendant voor het opvoeren der vivres achterbleven.

De colonne was ingedeeld — zooals regel is wanneer men met veiligheidsmaatregelen moet marcheeren — in een *voorhoede*, *hoofdtroep* en *achterhoede*, op den noodigen afstand van elkaâr. Aangezien de eerste ten doel heeft te verkennen en den hoofdtroep te beschermen, moet zij eene zoodanige sterkte verkrijgen, dat zij niet alleen het te doorloopen terrein en de flanken voldoende kan doorzoeken, maar ook de noodige kracht bezit om, op een vijand stuitende, dezen òf te verdrijven òf den hoofdtroep in de gelegenheid te stellen zich zonder verliezen uit den meestal smallen marschvorm tot het gevecht te ontwikkelen.

Voor dit tweeledig doel: *verkennen* en *beschermen*, wordt de voorhoede wederom in twee deelen verdeeld, n.l. in een kleine *voortroep* met krachtiger *gros* daarachter.

Met het oog op de groote lengte, die een colonne in bergterrein langs smalle voetpaden meestal man achter man marcheerende van zelf verkrijgt, waardoor ondersteuning door den hoofdtroep zeer bemoeilijkt wordt en deze ook

veel meer tijd tot opmarcheeren behoeft, moest natuurlijk hier het gros der voorhoede sterker genomen worden, dan anders een vereischte is, en zooveel mogelijk ook een zelfstandig onderdeel uitmaken. Mineurs, Artillerie en Ambulance werden er daarom aan toegevoegd, de eerste om in het te verwachten zoo moeilijk terrein den weg voor de verdere colonne, vooral voor de Artillerie te banen.

De achterhoede, waarbij de koelies en dwangarbeiders voor het vivrestransport werden ingedeeld, en die dus insgelijks een zeer groote lengte verkreeg, moest mede krachtig door Infanterie beschermd worden.

Op grond van deze beschouwingen werd de indeeling als volgt:

De voorhoede, gecommandeerd door den Majoor COBLIJN, bestaande uit den voortroep, zijnde het 1e peloton van de 2e Compagnie v/h. 6e Bat., en het gros samengesteld — in volgorde — uit het 2e peloton dier compagnie, 3 secties der 1e Comp. van genoemd Bataljon, de helft van het detachement Mineurs, de sectie-kanons, de 4e sectie der 1e Compagnie, alsmede de Ambulance — 10 tandoes onder den officier van gezondheid NÖCKENDVED.

De hoofdtroep onder den Majoor DUCROO, samengesteld uit de 3e Compie van het 6e Bat., de 4e Compie, 3 secties van de 1e Compie van het 9e Bataljon, de andere helft van het detachement Mineurs, de beide secties mortieren, de Ambulance, alsmede de 4e sectie der 1e Compie van het 9e Bataljon.

De achterhoede onder den Kapitein DE BUS DE VALEMPRÉ, uit de 1e sectie van de 2e Compie van het 9e Bat., het vivrestransport, waarachter de 3 overige secties van genoemde compagnie.

De colonne-commandant met zijn staf, niet aan een bepaalde plaats gebonden, maar zich ophoudende, dáár waar

zijn tegenwoordigheid 't meest van belang was: in den regel bij het gros der voorhoede. 1)

't Was in deze volgorde, dat de manschappen zich opstelden op een uitgestrekte niet beplante sawahvlakte, de *Blang Tring* geheeten. Achter zich de heuvels, waarop gebivakeerd was, en waarvan troepjes soldaten en reeksen van koelies afdaalden, om hunne plaatsen in de colonne in te nemen; zijwaarts aan onze linkerhand de witte steile heuvelranden, waarop reeds de stralen van de opkomende zon, in warmen gloed weerkaatsten; aan onze rechterhand de zee, die onafgebroken ruischend, de duizendvoudige geluiden dempte, uit de zich voortbewegende menschenmassa opstijgend; vooruit waar de vallei zich in de lengte uitstrekt en zich versmallend kronkelt tusschen de met struikgewas en boomen bedekte heuvelruggen, reeds de voortroep en spits, waarbij de opnemers, het terrein in hunne meetboekjes schetsende.

Aldus bewoog zich aanvankelijk met een breed front (sectie-colonne) de meer dan 1000 Meter lange trein over de met dauw besproeide vlakte, doch al spoedig werd de geregelde gang onderbroken bij het doortrekken der uitgedroogde bedding van den bergstroom de *Kroeng Plantoeng*, die zoodanig met rolsteenen en rotsblokken was bezaaid, dat de bergkanons en affuiten uit elkaar moesten worden genomen, en stuk voor stuk tusschen en over de steenen gedragen.

Van hier af begon het beklimmen der heuvels en bleef het bergpad nagenoeg steeds stijgende. De rug, die overgetrokken moest worden, was bovenop nagenoeg geheel kaal,

---

1) 't Spreekt van zelf, dat wij met het oog op onze *niet*-militaire lezers niet telkens den gebezigden marschvorm zullen aangeven, die trouwens met omwisseling in commando en troepenafdeelingen in hoofdzaak dezelfde bleef. Duidelijkheidshalve vermeenden wij intusschen dit eene voorbeeld niet achterwege te moeten laten.

hier en daar slechts met licht struikgewas bedekt en over 't geheel met kleine en groote rolsteenen als bezaaid, 'tgeen den marsch voor manschappen en paarden zeer vermoeiend maakte.

Ten circa 9 ure daalde de colonne na het overtrekken van een dergelijk riviertje als boven, de *Kroeug Plinten*, in een kleine vallei af, waar aan de troepen een uur rust werd geschonken. Het beklimmen der tegenovergestelde zijde kostte vooral aan de Artillerie veel krachtsinspanning. Meermalen moest zij nog dien dag afspannen of wel de stukken uit elkander nemen en van het door de Infanterie gevolgde pad afwijken, dáár, waar de weg tusschen de rolsteenen te smal werd of te dicht langs de steile berghellingen slingerde. De bij de voorhoede ingedeelde Mineurs stonden haar daarbij trouw ter zijde.

Ook van de Infanterie werd dien dag veel gevergd. Behalve toch het vermoeiende van het telkens halt houden, veroorzaakt door het gedurig oponthoud bij de Artillerie of koelietrein, moest steeds gedurende den marsch een strenge veiligheidsdienst in acht worden genomen, daar men natuurlijk elk oogenblik op den vijand had kunnen stuiten. Bij elke halte werd in colonne opgemarcheerd, en het terrein rechts en links verkend. De patrouilles, die naar domineerende hoogten op de flanken waren uitgezonden, zagen van daar in westelijke richting de eene rij kale heuveltoppen achter de ander zich verheffen en op een enkel uitstekend punt, op een 1000 Meter afstand, eenige Atjehers zich bewegen. Aan de oostzijde aan den overkant van een begroeid diep ravijn verhieven zich de kantig afgebroken bergruggen met hunne kale kruinen en glinsterende zijden. In het zuiden rees de *Goudberg* majestueus tegen het blauwe uitspansel omhoog, bij elken stap voorwaarts werd hij grooter, breeder, hooger, somberder, indrukwekkender.

Nadat nog tweemalen een riviertje was doorgetrokken, en de marsch zich steeds door zeer geaccidenteerd terrein langs steile hellingen en holle wegen had uitgestrekt, bereikte de colonne des middags ten half twee ure een zijriviertje van de *Kroeng Plinten*, waar de colonne-commandant met het oog op de vermoeienis van den troep en de onzekerheid of spoedig opnieuw water zou worden aangetroffen, besloot te overnachten.

Aan weerszijden van de beek, die in overvloed goed drinkwater opleverde, werd het bivak betrokken. De vorm was wederom een veelhoek volgens het beloop van het terrein. De Infanterie in linie langs de buitenzijde, de Artillerie, Mineurs, Ambulance, koelies en dwangarbeiders met hunne vrachten er binnen.

Ten 3 ure was de bivakstelling ingenomen en waren de noodige maatregelen voor den inwendigen dienst en de veiligheid getroffen. Eenige nabij gelegen domineerende hoogten werden bezet, waar men des morgens Atjehers had bespeurd, die intusschen bij het naderen der colonne onder het achterlaten van een witte vlag waren verdwenen.

Spoedig was door de Mineurs onder een troepje schaduwrijke boomen een hut voor de Ambulance opgericht. Weldra hadden ook de Inlandsche soldaten hunne afdakjes van dunne takjes met breede bladeren bedekt gereed, waarna zij ook de Europeanen een handje hielpen, bij wie dit werk niet zoo spoedig vlotte. De officieren lagen op den vleugel hunner compagnieën onder hetzelfde afdak, waarvan een hoekje was afgeschoten. Op een hoop bladeren spreidden zij het stuk imitatieleder uit, dat hun tot nachtleger strekte, behoudens de enkele gelukkigen die zich nog van een dun bultzakje hadden weten te voorzien, of beter, gelegenheid hadden gevonden dit mee te doen voeren. De officiersbedienden stookten spoedig een vuurtje tusschen een paar steenen, waarop zij de rijst kookten en

een blikje warmden, dat het maal voor hun heer uitmaakte. Ook buiten het bivak dampte spoedig de rijst voor de soldaten in de groote ijzeren ketels boven de knappende houtvuren.

Niet lang na zonsondergang heerschte allerwege een weldadige rust. Alleen bij het hoofdkwartier mocht deze nog niet worden genoten, moest bij het flikkerend schijnsel eener kaars, die een groote aantrekkingskracht op allerlei gevleugeld gedierte scheen uit te oefenen, te midden der omringende duisternis, nog het journaal van de verrichtingen van den afgeloopen dag opgemaakt 1) en de marschregeling voor den volgenden morgen worden vastgesteld, tot ook hier de natuur haar rechten mocht doen gelden, en de diepe stilte van den nacht slechts door den eentoonigen tred en het van tijd tot tijd aanroepen der schildwachten werd afgebroken.

De nacht ging rustig voorbij.

Nog vóór de zon boven den horizon was gestegen, en 't nog schemerde in het tusschen de steile heuvels ingesloten bivak, was daar reeds alles in beweging en marcheerde de colonne ten 6 ure verder met het doel nog heden *Lamtoba* te bereiken.

Daar door den Officier van Gezondheid gerapporteerd was, dat zich bij de colonne enkele zware zieken bevonden, die moeilijk konden volgen, alsmede met het doel om de dwangarbeiders, die de beide vorige dagen groote vermoeienissen hadden doorstaan eenige uren meerder rust te schenken, werd bepaald dat eene compagnie van het 9e Bataljon ter bescherming in het bivak zou achterblijven en ten 9 ure met de zieken en de dwangarbeiders van het vivrestransport zou op marsch gaan. Hierbij werd van de onderstelling

1) 't Is uit dit gedurende den tocht aangehouden dagboek, dat onze beschrijving is opgeteekend.

uitgegaan, dat vermoedelijk voor *Lamtoba* tegenstand zou worden ondervonden, waardoor de achtergeblevenen de colonne gemakkelijk zouden kunnen inhalen.

Was de weg, dien de troepen den vorigen dag hadden afgelegd reeds zeer moeilijk, nog zwaarder was de inspanning, die dezen dag van de manschappen en vooral van de Artillerie zou worden gevorderd. Al dadelijk moest deze van het voetpad afwijken, daar dit door de geringe breedte tusschen zware steenklompen en door de ongelijkheid van den bodem voor haar onbegaanbaar was.

Aanvankelijk gelukte 't haar over de heuvels nog een redelijken weg te vinden. Na intusschen weder afgedaald te zijn, moest men door eene smalle met rotsblokken opgevulde kloof trekken, zoodat de stukken wederom uit elkaâr moesten worden genomen. Wegens deze wel verwachte moeilijkheden waren door den colonne-commandant bij elk stuk een aantal dwangarbeiders ingedeeld. Zij bewezen nu — en in den vervolge — uitstekende diensten, zoowel door het dragen der raderen en lamoenberriën, als door het ontlasten der kanonniers van hunne gereedschappen, waardoor deze meer vrijheid van beweging verkregen.

Herhaaldelijk moesten gedurende dezen dag de stukken op nieuw uit elkaâr genomen en tot afstanden van 500 Meter en meer door de manschappen en koelies worden gedragen. Ook leidde de weg door veel meer bedekt terrein en urwald 1), zoodat de Mineurs meermalen door het wegkappen van lianen en boomstammen eerst een pad, vooral voor de Artillerie moesten banen. De noodzakelijkheid bleek dan ook om voortaan het geheele detachement Mineurs bij de voorhoede in te deelen.

---

1) Een zeer hooge, vrij geisoleerd staande boom van waar men een ruim uitzicht genoot, bleek nabij gekomen tot een behoorlijk ingerichte observatiepost voor de Atjehers te hebben gestrekt.

Mede werd deze en volgende dagen duidelijk het bewijs geleverd van het ondoelmatige van de verpakking der reserve munitie bij de Infanterie in tonnetjes van 1500 patronen voor tochten in bergterrein. Behalve, dat men bij het klimmen en dalen een zeer ongelijke verdeeling van den — toch reeds zwaren — last kreeg, konden in den regel de 3 koelies, welke gezamenlijk een dergelijk tonnetje aan een bamboesstok droegen, geen plaats vinden op de smalle bergpaden, zoodat zij elkaâr in den weg liepen, en de belasting nog drukkender werd.

Op ongeveer een uur afstand van de vallei van *Lamtoba* gekomen, meldden zich bij den colonne-commandant drie Atjehers aan, een Wakil met twee volgelingen, welke door den Iman van *Lamtoba* gezonden waren om mee te deelen, dat de hoofden en bevolking uit de XXVI Moekims naar *Selimoen* waren gevlucht en de bevolking van *Lamtoba* even goed gezind was als die van *Lampanas*.

Aan hem werd medegedeeld, dat de colonne-commandant geen afgezanten van den Iman wenschte te ontvangen, doch dat deze in persoon zich moest komen aanmelden, terwijl hem tevens werd bericht, dat de colonne inmiddels zou voortrukken.

Een half uur later verscheen wederom een gezantschap van den Iman met dezelfde zending; deze werden echter aangehouden om den besten weg naar *Lamtoba* te wijzen, daar de gidsen twijfelden en het antwoord van den Iman voldoende door de eerste gezanten kon worden overgebracht.

Omstreeks 10 uur werd in een open gedeelte van het bosch gerust. Toen de colonne daarna grootendeels weder was opgerukt, vielen er van een naburige zeer steile hoogte ter linkerzijde, die door de zijpatrouilles niet had kunnen worden bereikt, eenige schoten, waardoor een Europeesch fuselier en twee bij de mortieren ingedeelde dwangarbeiders gewond werden. Onmiddelijk werden zij door den Officier van Gezondheid LOWE verbonden. De voortroep had toen

juist een open plateau bereikt, vanwaar men de geheele vallei van Lamtoba kon overzien.

Twee breede uitloopers van den *Goudberg* omvatten de vallei van beide zijden, om na zich in het Noordwesten weder vereenigd te hebben, een scherp ingesneden kloof te vormen, waardoor het water der in de vlakte verzamelde riviertjes in woeste vaart heenbruischt. Tusschen die met alang-alang of kort gras bedekte bergruggen, waarvan de hellingen met kreupel- en opgaand hout begroeid zijn, ligt de ruim 6000 Meter lange en bijna even breede, zacht naar het NW. afhellende vlakte ingesloten. Aan de beide riviertjes, die langs den steilen voet der bergwanden stroomen, en aan het viertal kleinere beekjes, die zich daartusschen door de nu niet beplante rijstvelden kronkelen, liggen de op palen gebouwde houten huizen der kleine kampongs, onder zware palmboomen en te midden van dicht struikgewas en stekelige bosch- en boomvarens verscholen.

Aan het bovendeel der vallei tegen de breede flank van den *Selawa Djanten* en oploopende tegen diens steile hellingen zijn groote strooken in het zware bosch uitgekapt, en met rijstbeplantingen bedekt.

Bij alle kampongs stak boven het gebladerte een vuil wit vlaggetje uit, terwijl enkele Atjehers zich rustig over de smalle paadjes tusschen de rijstvelden bewogen.

Daar alles zulk een vreedzaam aanzien had en het vuren na een vijftiental schoten ophield — vermoedelijk dus slechts veroorzaakt was door enkele in het gebergte rondzwervende kwaadwilligen, — werd op hen geen verder acht geslagen en daalde de geheele colonne ten 11 ure door een zeer diepen en moeielijk te beganen hollen weg en vervolgens door het riviertje de *Kroeng Kamaroe* in de vallei af.

Hier werd tot 12 uur halt gehouden, waardoor de op het bivak achtergelaten compagnie de gelegenheid kreeg

zich met de ambulance en vivrestrein bij de colonne aan te sluiten. In sectie colonne werd vervolgens over de geheel drooge rijstvelden opgemarcheerd en ten circa 1 uur een geschikte bivakplaats bereikt, bestaande uit het vooruitspringend deel van een kampong — *Lambada*, — aan drie zijden door open sawah omgeven. Het bivak lag verder beschut aan weerszijden van de amphitheatersgewijze oploopende oevers der *Aloeëer Lam Ping*, die een overvloed van zuiver drinkwater opleverde.

Daar het zich met het oog op het politieke doel van den tocht liet aanzien, dat de colonne alhier vermoedelijk een geruimen tijd zou verblijven, werd dadellijk een aanvang gemaakt eerst met het verzekeren der veiligheid, vervolgens en naarmate de tijd 't zou toelaten met het maken van de verschillende bivak-inrichtingen, door de hygiène geëischt. In de eerste plaats werd dus voor de vierde, bedekte zijde een vrije open strook in den kampong gekapt.

Kort nadat de colonne het bivak bereikt had vervoegde de Iman van *Lamtoba* met eenige hoofden zich bij den colonnecommandant. Deze onderhield hem zeer ernstig, eerstens, dat hij zoo laat was verschenen, — waarop hij zich verontschuldigde met te wijzen op den grooten afstand, — maar vooral wegens zijn gedrag ten opzichte van de hoofden en bevolking der XXVI Moekims, die hij in zijn kampongs had ontvangen. Hem werd verder meegedeeld, dat de Militaire Bevelhebber van Atjeh en Onderhoorigheden hierover zeer vertoornd was en last had gegeven al de kampongs van de vallei te verbranden, maar dat hierin misschien nog wijziging zou kunnen komen, indien hij stipt alle gegeven bevelen nakwam.

Hij ontving daarop den last onmiddellijk uit zijne kampongs alle geweren, kruit en patronen in te leveren en de

noodige materialen tot het bouwen van hutten voor de colonne naar het bivak te doen overbrengen.

Hiermede werd dadelijk aangevangen.

Tot waarborg eener behoorlijke uitvoering dezer bevelen werd den Iman te kennen gegeven, dat 't beter was, dat hij steeds bij den colonne commandant bleef. Ofschoon hij hiertegen aanvankelijk wel bezwaren had, bewilligde hij ten slotte.

't Bleek echter spoedig, dat ook bij de meest mogelijke goede gezindheid, 't hem onmogelijk was behoorlijk aan de bovenvermelde orders te voldoen, aangezien het grootste deel der bevolking uit de kampongs was gevlucht.

Na de groote vermoeienissen der laatste twee dagen, verheugden de troepen er zich in het doel van den tocht te hebben bereikt en gelegenheid te verkrijgen eens uit te rusten 1).

Al spoedig echter bemerkten zij, dat die gelegenheid slechts gering zou zijn. De vijftien dagen toch die de hoofdmacht hier doorbracht, werden benut tot het voortdurend verbeteren van het bivak, alsmede tot het doen van uitgebreide verkenningen in het omringende heuvel- en bergland, terwijl bovendien de voortdurende opvoer van vivres uit het bivak bij *Lampanas* zeer veel vorderde van de krachten der koelies en dwangarbeiders, alsmede van de dekkingstroepen, waartoe steeds een compagnie werd gebezigd. 2)

Om niet te veel van het geduld onzer lezers te vergen, zullen wij de verschillende werkzaamheden en tochten niet

1) Toch was slechts een afstand van 10 paal, circa 3 uren afgelegd, een geheele andere marschsnelheid dus als waarop in de Europeesche oorlogen gerekend wordt!

2) Werd deze onderweg ook slechts één enkele maal beschoten, 't zou toch niet raadzaam geweest zijn de dekking zwakker gemaakt te hebben.

van dag tot dag volgen, maar alleen een overzicht van het voornaamste geven.

Was de ligging van den troep aanvankelijk op den grond onder lage afdakjes van takken en bladeren vrij primitief, langzamerhand verrezen overal baleh-balehs, en werden de loofhutten door attappendaken op bamboe en houten stijlen rustende, vervangen. Niet minder werd ook door het maken en gedurig vernieuwen van privaten, waschplaatsen, enz. voor de orde en reinheid in het bivak gezorgd, waaraan bij zulk een opeengehoopte, bonte menschenmassa — waaronder voorzeker van nature niet al te zindelijke elementen — niet streng genoeg de hand kon worden gehouden. Beide oevers van het riviertje werden binnen het bivak door een jukbrug van pinangstammen verbonden, een provoost voor arrestanten gebouwd, een ambulance voor de zieken opgericht, enz.

Bij al deze werkzaamheden werden de Mineurs trouw door de Inlandsche soldaten bijgestaan, den Europeeschen stonden hiertoe de handen geheel verkeerd.

Herhaalde malen hadden in het bivak beraadslagingen met de hoofden van de vallei plaats, zoowel om op de hoogte van de gesteldheid der landstreek en van de bevolking te komen en deze tot terugkeer te bewegen, als om inlichtingen van de vluchtelingen der XXVI Moekims in te winnen. Zoo vernam men dat TOEKOE MOEDA BAIJ, TOEKOE NJA HOESSIN, TOEKOE PAYA en andere hoofden met een 200-tal aanzienlijken uit de XXVI Moekims te *Lamtoba* waren aangekomen, dat zij zich in de vallei gevestigd hadden, waar zij zich niet in de kampongs, maar daarbuiten in kleine legerplaatsen hadden neergezet, dat de bevolking niet had durven beletten, dat de materialen hiertoe uit de kampongs waren gehaald, dat zij op de nadering der troepen grootendeels hooger op naar den in 't gebergte gelegen kampong *Kepaija Doewa*, dan wel naar *Selimoen*,

drie dagmarschen verder in de Atjeh-vallei, waren uitgeweken.

Wat het bestuur der landstreek betreft, bleek 't dat naast den Iman een Rijksbestierder stond, PANGLIMA BANTEN geheeten, terwijl hij verder werd bijgestaan door 4 wakils, die ieder twee kampongs bestuurden, welke elk een afzonderlijk hoofd bezaten. Deze 8 kampongs telden gezamenlijk een 180-tal groote en 50 kleinere huizen, welke over 't algemeen in tegenstelling met de fraaie woningen van de bevolking der Padangsche Bovenlanden en zelfs van veel huizen op Groot-Atjeh, een armoedig aanzien hadden. Trouwens de toenmaals op veel plaatsen heerschende runderpest, die op West-Java zulke groote offers eischte, had deze streken ook zwaar geteisterd. Terwijl vroeger de bevolking talrijke kudden karbouwen bezat, waren deze thans zeer zeldzaam geworden.

De hoop, dat de streek zelf versch vleesch voor de troepen zou opleveren, — waarom aan de colonne geen slachtvee was meegegeven —, bleek dan ook ijdel te zijn, slechts enkele karbouwen werden tegen zulke hooge prijzen aangeboden, dat hiervan werd afgezien, en op verzoek van den colonne-commandant, de *Zeemeeuw*, die van *Oleh-leh* uit de colonne te *Lampanas* approviandeerde, ook weldra slachtvee aanvoerde.

Nadat een der Wakils, uitgezonden om aan de naar *Kepeya Doewa* gevluchte hoofden aan te zeggen hunne onderwerping in het bivak te *Lamtoba* te komen aanbieden, onverrichter zake was teruggekeerd, werd — 1 Augustus — besloten tegen genoemden kampong op te rukken.

Daar den vorigen dag met het oog op de vreedzame gezindheid der bevolking bij het strandbivak en de veiligheid, die de aanwezigheid der troepen te *Lamtoba* tegen aanvallen van die zijde verleende, een der beide te *Lampanas* achtergeblevene compagnieën — de 3^{e} van het 9^{e} Bataljon — naar *Lamtoba* was opgeroepen, en tot bewaking van het bivak alhier 2 compagniën werden noodig

geoordeeld, kon met 5 compagniën Infanterie tegen *Kepaya Doewa* worden geageerd. Hierbij werd de sectie kanons onder den 1en Luitt. VAN HEUTZ, 1 sectie mortieren — de tweede bleef voor de veiligheid van het bivak achter —, het detachement Mineurs en een ambulance van 25 tandoes ingedeeld. Daar men het doel van den tocht binnen enkele uren hoopte te bereiken, werden geen vivres of water meêgevoerd, waardoor de marschsnelheid vermeerderd kon worden.

Voorhoede-commandant was de Majoor COBLIJN, Commandant van den hoofdtroep de Kapitein DU BUS DE VALEMPRÉ. De hoede van het bivak bleef aan den Majoor DUCROO toevertrouwd.

Om 6 uur des morgens ving de tocht aan. De weg leidde aanvankelijk door de sawahs van de vallei van *Lamtoba*, welke — ofschoon droog — door het groote verschil in hoogte der amphitheatersgewijze in terrassen oploopende gedeelten voor de bespannen Artillerie zeer veel bezwaren opleverde, zoodat de Mineurs telkens de hooge kanten moesten afgraven, en den afkomenden grond tot het maken van oprids gebruiken. Op het laatst werd echter hiertoe het hoogteverschil tusschen de terrassen te groot, zoodat de stukken moesten worden afgespannen en naar boven getrokken.

Op een paar punten, die men voorbij trok, heerschte een afschuwelijke stank. Bij onderzoek bleken daar karbouwen, vermoedelijk mede aan de runderpest gestorven, te rotten te liggen.

Na aan het einde der vallei de grensrivier te zijn overgetrokken, marcheerde de troepen verder over een nagenoeg steeds klimmend pad, dat door zeer geaccidenteerd en aanvankelijk met dicht bosch bedekt terrein voortliep. Drie malen moest een diep ravijn met steile wanden worden overgetrokken, waartoe de stukken natuurlijk geheel uit elkaar genomen werden, terwijl ook eenmaal de stukken

tegen een steilen heuvel van meer dan 18° helling en verscheiden honderd Meter lengte moesten worden opgevoerd. Van de paarden, de Artilleristen en de Mineurs werd het uiterste gevergd.

Intusschen ook voor de Infanterie was de tocht zeer bezwarend, daar ernstige tegenstand te verwachten was, en de veiligheidsdienst dus met de meeste nauwgezetheid moest worden verricht. Door de hieruit noodzakelijk voortvloeiende groote halten, kon mede slechts langzaam worden geävanceerd.

Sedert het verlaten der vallei werd geen druppel water meer aangetroffen, de beken en riviertjes die men in de diepte der ravijnen moest overtrekken, waren alle uitgedroogd.

Steeds hooger en hooger rees de zon aan den wolkeloozen hemel, en schoot zijn gloeiende stralen onmeedoogend op de vermoeide, naar water snakkende strijders neder, als wilde zij hen straffen, die het waagden op het midden van den dag in het brandend heet gebergte haar te trotseeren.

Met uitzondering van een enkel schot, dat in de verte gelost werd, kwam de colonne zonder tegenstand, na een afstand van 6 palen te hebben afgelegd, ten 1 ure voor den hoog in het gebergte gelegen kampong *Kepaya Doewa*. Deze scheen verlaten; de vijand had zich echter achter aanliggende heuvels verscholen, vanwaar hij plotseling het vuur op de colonne opende en dit vrij geregeld onderhield. De heuvels rechts en links waren weldra door eenige pelotons bezet, terwijl de Artillerie tegenover den voorwaarts gelegen, meest domineerenden heuvel in batterij kwam. Een oogenblik vertoonde zich hier de vijand, waaronder ook enkele in 't wit gekleede hadjies werden opgemerkt. Scherp tegen den horizon uitstekend, vormde hij echter een zeer blootgestelde schijf, zoodat 't de Artillerie reeds na een achttal ter juister plaats springende granaatkartetsen, gelukte hem van hier te verdrijven.

Intusschen waren twee compagniën den kampong zelve binnengerukt, waarbij zich ook de chef van den staf met het detachement Mineurs bevond, alsmede de 1e Luitenant POPELIER, die zich gedurende den marsch steeds met de gidsen aan de spits ophield. 't Bleek, dat de kampong uit een vrij groote met twee kleinere voorliggende bestond, te zamen een 30 tal huizen tellende. Deze werden tot straf voor den geboden tegenstand en de verleende herbergzaamheid aan de hoofden der XXVI Moekins verbrand, de vruchtboomen gedeeltelijk omgekapt.

Met dit werk bezig, losten de manschappen zich al meer en meer in den dichtbegroeiden kampong op, zoodat op een gegeven oogenblik de chef van den staf nog slechts een paar manschappen, waaronder een hoornblazer, alsmede zijn bediende, die hem overal volgde, bij zich had.

Vergeefsch was het signaal verzamelen, herhaalde malen gegeven, de ondoordringbare tropische plantengroei smoorde elk geluid, behalve dat der knetterende schoten van de brandende bamboewoningen 1). Vergeefsch was ook de poging om verder langs het slingerende kampongpad door te dringen, te vergeefs werd ook getracht langs denzelfden weg terug te trekken, de terugtocht was door de brandende hierlangs gelegen huizen versperd. Er bleef niets anders over dan te midden der gloeiende hitte te wachten tot de brand was uitgewoed. Aldus werd een tijd van spanning, betrekkelijk kort, maar zéér lang schijnend, doorgebracht. Zou de terugweg straks vrij zijn? Zeker zou de colonne-commandant zonder ernstige poging om de achtergeblevenen te redden niet terugtrekken, zou echter de vijand van den schrik hersteld, wellicht in de nabijheid verscholen, niet eerder een onderzoek in zijn kampong wagen, het kleine

---

1) De oorzaak van dit zoo op geweerschoten gelijkend geluid, is de groote hitte, waardoor de lucht in de holle bamboe uitzet, zoodat de scheidingswanden tusschen de geledingen springen.

hoopje manschappen opmerken, en.....?

De chef van den staf liet dan ook den hoornblazer met het geven der signalen eindigen. Daarbij deed zich de kwelling van den dorst, straks te midden der actie verdrongen, thans in dubbele mate gevoelen. Gelukkig kon die hier bevredigd worden, eenige jonge klapperboomen waren spoedig geveld en de Inlandsche bediende bracht weldra zijn meester het koele water uit de noot, dat de bijna uitgeputte krachten herstelde.

Na een uur, toen de brand uitgewoed en de terugweg vrij was, werd ook het goede pad gevonden, en zag men — o schoone aanblik — de troepen op eenigen afstand van den kampongrand in afwachting van de terugkomst der uitgezonden afdeelingen, gerangeerd staan. Weldra werd nu ook de terugtocht aangenomen, Wilde men toch niet geheel in donker den zoo moeilijken weg afleggen, dan moest hiermede spoed gemaakt worden. Des te minder lang zouden bovendien de manschappen door den dorst gefolterd behoeven te worden.

Bij dezen terugtocht, waarbij zich wederom nagenoeg dezelfde bezwaren als bij den opmarsch voordeden, werd de colonne nog door enkele vijanden achtervolgd, die nu en dan door eenige salvo's op eerbiedigen afstand moesten gehouden worden.

Aldus bereikte ten zeerste afgemat, de voorhoede ten $6^1/_2$ ure, de achterhoede ten 7 ure in de duisternis het bivak.

Groote schrik was door de tuchtiging van *Kepaya Doewa* verspreid. Ook onder de bevolking van de *Lamtoba* vallei, zoodat een deel van de teruggekeerde bewoners wederom naar het gebergte uitweek. Hieronder behoorde ook de Rijksbestierder Panglima Banten.

Dit was natuurlijk geenszins naar den zin van den colonne commandant. Strenge bevelen werden tot terugkeer gegeven. Daar de levering van materialen, welke zooals

vroeger vermeld aan de bevolking opgedragen was, mede geen voldoend resultaat opleverde, werden tevens als straf voor het uitwijken van PANGLIMA BANTEN, de noodige soldaten en dwangarbeiders naar den naburigen kampong *Lambada* — eigendom van den Rijksbestierder — gezonden om aldaar eenige huizen af te breken en pinangboomen te kappen, voor zoover dit tot verbetering van het bivak noodig was.

Dit miste zijne uitwerking niet, want weinige dagen later (6 Aug.) verscheen wederom PANGLIMA BANTEN met een talrijk gevolg van wakils en kamponghoofden in het bivak. De colonne commandant onderhield hem ten strengste over zijn gedrag en gelaste hem verder ter betere uitvoering van de gegeven bevelen alhier te blijven. Van de hoofden werd nogmaals volkomen gehoorzaamheid, alsmede de uitlevering van wapens en munitie geëischt, de verplichtingen werden hun opnieuw onder 't oog gebracht, die zij met hunne onderwerping aan den Militairen Bevelhebber op zich genomen hadden, eindelijk werd hun opgedragen te zorgen, dat de bevolking niet meer uit de kampongs wegliep.

Om aan deze bevelen meerder kracht bij te zetten, werden dagelijks tochten in het gebergte ondernomen. 't Was op een dezer, dat voor 't eerst het heerschen van pokken in deze streek werd geconstateerd, een omstandigheid, die, zij 't dan ook op indirecte wijze, later zulk een nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand van de colonne heeft uitgeoefend.

Daar men de ondervinding had opgedaan, dat men wel telkens nederzettingen der bewoners van de XXVI Moekims ontdekte, maar dat deze zelf zich steeds tijdig uit de voeten hadden weten te maken, werd een tocht in het donker ondernomen. Des nachts ten 4 ure uitgerukt, was men bij het aanbreken van den dag op het verlangde punt gekomen. In alle stilte werd de kampong, waarvan men bericht had ontvangen, dat er zich vluchtelingen ophielden, omsingeld. Niemand ontsnapte, tegenweer werd niet geboden. Met

uitzondering van de zieken, die men in verschillende huizen vond, werd de geheele bevolking ten getale van 67, na ontwapend te zijn naar het bivak gevoerd, dat ten 10 ure bereikt werd.

De gevangenen werden dadelijk voor den colonne-commandant gebracht. Zij zagen er over 't algemeen, en vooral de vrouwen en kinderen vuil en vervallen uit. Onder de mannen waren echter sommige krachtige figuren. Vermits enkelen met uitslag bedekt waren, werd de Eerstaanwezend Officier van Gezondheid verzocht dit te onderzoeken. 't Bleek, dat het pokken waren. Onmiddellijk werden de hierdoor aangetasten uit het bivak verwijderd.

Door tusschenkomst van PANGLIMA BANTEN werden nu de personen aangewezen, die tot de XXVI Moekims behoorden. Na een verhoor te hebben ondergaan, kreeg de oudste een pas met last direct terug te keeren, waaraan, voor zoover was na te gaan, gehoor werd gegeven.

De overigen behoorende tot de uitgeweken bevolking van de vallei werden, voor het niet opvolgen der herhaalde aanmaning hunner hoofden om terug te keeren, gestraft met het afnemen van drie der medegevoerde slachtossen, welke aan de soldaten gegeven werden, terwijl mede hun sabels en klewangs, die zij toch hadden moeten inleveren, en verdere wapens aan de *compagnie* verbleven 1).

Aan den Militairen Bevelhebber werd onverwijld het voorkomen van pokken in de vallei van *Lamtoba* gemeld. Van dezen was inmiddels bericht ontvangen, dat met het oog op de vreedzame onderwerping der bevolking van de vroeger bepaalde straf was afgezien, en in plaats hiervan de betaling eener waarborgsom (Hok gantjing) voorgeschreven, die voor elk houtenhuis op 10 en voor elk bamboezen op 3 dollar was vastgesteld.

Een en ander werd aan de hoofden medegedeeld.

1) 't Is onder dezen voor onze troepen meest gebruikelijken naam, dat bij de Inlanders de herinnering aan de dagen der O. I. compagnie nog voortleeft.

Aldus gingen de dagen in inspanning en rustlooze werkzaamheid voorbij.

Het bivak groeide langzamerhand als 't ware uit den grond op, de afdaken werden steeds hooger en beter beschut ....., maar ondanks dit, ondanks de gestrenheid, waarmede de voorgeschreven hygienische maatregelen werden gehandhaafd, nam het getal zieken hand over hand toe.

Onder de troepen waren 't voornamelijk de Europeanen, die 't meest te lijden hadden, zoodat de 1e Comp. van het 9e Bataljon — de eenigste Europeesche van dit Bataljon — op advies van den Eerstaanwezend Officier van Gezondheid naar *Lampanas* teruggezonden, en de aldaar achtergebleven 4e Compie van hetzelfde Bataljon ter vervanging naar *Lamtoba* opgeroepen werd.

Behalve deze omwisseling waren den 10en Augustus reeds 5°/0 der mindere militairen naar *Lampanas* opgezonden, en vandaar per stoomschip *Graaf van Bijland* naar het hospitaal te *Panteh-Perak* geëvacueerd.

Meer nog dan de soldaten hadden echter de koelies en kettinggangers 't hard te verantwoorden. Schier dagelijks zwaar beladen en route op den zoo moeilijken verbindingsweg *Lampanas–Lamtoba* tot transport van vivres, die bijna even spoedig verbruikt als aangevoerd waren, was 't geen wonder, dat ook zij een belangrijk contingent aan zieken leverden, en aanvulling herhaaldelijk noodig bleek.

En de officieren?

Van 's morgens vroeg tot 's middags in touw, zochten zij des namiddags als de geheele vallei gevuld was met de boven de krijtheuvels heet gestoofde lucht, rust en schaduw onder hun bamboezen of atappenhutje.

Des avonds vereenigden zij zich in de nabijheid buiten het bivak op de sawah, waar alsdan eenige koelte doorkwam. Daar zaten zij eenigen tijd op de galangans onder gezellige kout.

Maar als de zon was ondergegaan en de omtrekken van

heuvel en bergen ineen vloeiden tot een reusachtigen donkeren wal, die de vlakte als een gevangenismuur omsloot, zocht de een na den ander het bivak weder op.

Instinktmatig als 't ware, onttrokken zij zich dan aan de zwaarmoedigheid, die dit plotseling invallen der duisternis teweeg bracht. Slechts enkelen bleven nog buiten tot ook de de sterren flikkerden aan het donker hemelwelf.

Onze vriend GELSDORP, de luitenant-adjudant van het 6de Bataljon, was steeds een dezer laatsten.

Als langzamerhand ter zijde van den Goudberg het uitspansel weder lichter en lichter werd, der sterrenglans begon te verbleeken voor het schijnsel der nog niet zichtbare, opkomende maan, en de duisternis binnen der bergen ring werd saâmgedrongen tot alle omtrekken daarin versmolten .... dan dreven zijne gedachten uit het eentoonig heden naar zilverlichte beelden uit het verleden.

Al meer en meer naderen zij dat éene visioen vol licht, liefde en leven, waarheen zij — zijns ondanks — steeds heen getrokken worden. Als het vriendelijke huisje met zijn jonge vrouw en drie kindertjes voor zijne oogen schittert badende in dat felle zonnelicht, waarin hij dat het laatst op Java aanschouwde, dan is ook de maan boven de bergen opgegaan, dan lichten hare stralen de schaduwsluiers uit de vallei, dan teekenen zich de heuvels plotseling als op dubbelen afstand verwijderd met fijne lichtende lijnen boven de wollige, melkkleurige dauwlaag, die de vlakte gaat bedekken en waaruit de donkere boomgroepen der kampongs als reusachtige lichamen opstijgen.

Sloop wellicht met de koude rilling, die de verradelijke Indische nachtlucht door de leden jaagt, de kiem der ziekte in het bloed, die hem een maand later ten grave sleepte?

Zijn assche ruste in vrede op het overvolle kerkhof van *Petjoet*, te midden der velen, die evenals hij vielen als offers van ons koloniaal bestaan.

II

Het is nacht boven de vallei van *Lamtoba.*

De uitgestrekte sawahs baden in het witte maanlicht, dat glinstert op de breed uitgespreide palmbladen, die zich beschermend blad tegen blad uitspreiden over het rustende bivak en het overdekken met een maaswerk van breede schaduwen.

De krekels tirren onafgebroken verdovend schel en maken de stilte nog hoorbaarder.

Een paard stommelt en legt zich met een dreun en een diepe zucht neder, een koelie mompelt een onverstaanbaar javaansch woord in zijn slaap ..... een takje kraakt onder den voet van een schildwacht slechts zichtbaar aan een lichteffect op zijn koperen gordelplaat, fantastisch flikkeren de geweren in lange rijen opgesteld .....

Voor de hut van den Commandant hangt een brandende lantaarn, waaromheen een wolk mugjes, vlinders en uiltjes dwarrelt en tegen wier glazen bol dikke torren zich bonzend stooten.

Als de lucht zich achter den Selawa Djanten begint te kleuren en deze bergmassa nog donkerder, machtiger en geweldiger doet schijnen, wordt de stille onbeweegelijkheid aan zijn voet verbroken.

Eerst dwarrelen zwarte schimmen spookachtig om vuren, die al hooger en hooger opvlammen rondom de reusachtige ketels waarin de soep begint te borrelen, de paarden van de batterij midden in het bivak gelegerd, staan van hun nachtleger op, schudden zich, hinneken en trappelen, en als de

schemering nieuwsgierig onder het loofdak naar binnen gluurt, komt alles in beweging.

Troepen apen schetteren en joelen hoog in de takken der nabij gelegen bosschen, vogels fluiten en tjilpen, soldaten en koelies loopen heen en weer, praten en lachen en alle maken zich gereed voor het onbekende, dat de dag weer brengen zal.

Nieuwe beproevingen, zware vermoeienissen zijn in aantocht.

Den 12en Augustus ten 11 ure kwamen met een detachement van ruim 100 koelies met vivres van *Lampanas*, dienstpakketten van den Militairen Bevelhebber, behelzende den last gedateerd van den 8en Aug., om den 13en naar *Selimoen* op te rukken, ten einde de naar hier gevluchte bevolking en hoofden der XXII en XXVI Moekims tot onderwerping te dwingen.

Onder den indruk van de aanwezigheid der sterke colonne te *Lamtoba*, waren namelijk onderhandelingen met Atjehsche hoofden uit het Selimoensche aangevangen. Daar deze echter naar den zin van den Milit. Bevelhebber niet spoedig genoeg vorderden, besloot de Generaal met het zwaard den knoop door te hakken. 1)

---

1) 't Was met het oog op de mogelijkheid van een dergelijken tocht, dat de colonne-commandant reeds in den aanvang van het verblijf te *Lamtoba*, zijn Chef van den Staf had opgedragen een berekening te maken van het voor dien tocht vereischte aantal koelies. Hierbij was volgens opgave der gidsen de afstand op 3 dagmarschen aangenomen, zoodat met inbegrip van één dag verblijf te *Selimoen* — hetzij voor achtervolging des vijands, rust der troepen enz. — op 7 marschdagen moest gerekend worden, waarvan echter slechts voor 6 dagen vivres behoefden meegenomen, aangezien den laatsten dag wederom in het bivak te *Lamtoba* kon gefourageerd worden. Daar nu de colonne, welke tegen *Selimoen* kon worden uitgezonden met inbegrip van 300 bij de Artillerie, Genie, Ambulance enz. ingedeelde koelies, een sterkte had van 366 Europ. 665 Inl. en 5 paarden, zouden voor het 6 daagsch vivres transport aan koelies noodig geweest zijn 600 koelies.... indien deze menschen zelf niet in dien tusschentijd aten. Daar intusschen natuurlijk op

Voor de behoefte aan vivres zou te *Ajer Alang* aan de Atjeh-rivier halverwege tusschen *Indrapoeri* en *Selimoen* een etappe post worden opgericht.

Voor het geval, dat de kampongs verlaten waren of de colonne er uit beschoten werd, moesten zij verbrand worden.

Bij onderwerping moesten 5 gijzelaars worden meegenomen en een waarborgsom geleverd, nagenoeg overeenkomende met die voor *Lamtoba* vastgesteld.

De colonne moest door het oplaten van 2 vuurpijlen des avonds ten 7 ure in verbinding trachten te komen met de colonne onder het bevel van den Majoor LUBECK, die van uit *Indrapoeri* langs de Atjehrivier naar *Selimoen* zou opmarcheeren, en dit sein een half uur later op dezelfde wijze zou hebben te beantwoorden.

Deze orders waren reeds den vorigen dag ten 3 ure in het bivak te *Lampanas* aangekomen, en hadden bij onmiddellijke doorzending — wat bij het hooge gewicht had moeten geschieden — nog denzelfden avond *Lamtoba* kunnen bereiken.

---

deze evenzoo moest gerekend worden, kwam men wederom tot 250 koelies, die voor het dragen der vivres voor eerstgenoemde 600 noodig waren.... en die natuurlijk insgelijks het hunne vereischten. Op deze wijze doorgaande, kwam men tot een getal van 1000 koelies, noodig tot het transporteeren van den 6 daagschen voorraad, makende met de overige bij de colonne ingedeelde, met die te *Lampanas* vereischt enz., een totaal benoodigd getal van 1600 koelies. Aangezien bij de colonne slechts 900 aanwezig waren, hadden dus nog 700 aangevoerd moeten worden. Maar bovendien was hierbij van de onderstelling uitgegaan, dat de vivres te *Lamtoba* waren. Om met inbegrip van de hoeveelheid, die in dien tusschentijd verbruikt werd, aldaar zulk een voorraad op te stapelen zouden 15 dagen noodig geweest zijn. Bovendien zouden de troepen, die in het bivak te *Lamtoba* achterbleven bij het uitrukken naar *Selimoen*, natuurlijk mede koelies voor den voor hen zelf benoodigden aanvoer der vivres moeten behouden..

Men kwam op die wijze tot zulk een cijfer en zulk een tijdsverloop, dat de Militaire Bevelhebber inzag, dat hierin op andere wijze moest worden voorzien. Eenigszins uitvoerig is deze quaestie meegedeeld om eenig denkbeeld te geven van de groote moeilijkheden, die de regeling van den transportdienst aanbiedt bij oorlogen tegen onbeschaafde volken, wanneer men ver van zijn operatiebases moet ageeren.

Dit zou van groot belang geweest zijn. Op 't oogenblik toch, dat thans de last tot oprukken tegen *Selimoen* ontvangen werd, had juist een groote tocht onder den Majoor DUCROO naar *Kroeng Raija* plaats, waarbij de chef van den staf, een opnemer tot het in kaart brengen van het terrein, 3 compagniën Infanterie, de helft van het detachement Mineurs, en een ambulance van 15 tandoes. Na een zeer vermoeienden marsch van 12 palen door het gebergte 1) — voor den commandant, die zich met den chef van den staf, den opnemer en een dekkingsdetachement tot zelfs in de nabijheid van *Kroeng Raija* begaf, van 16 palen —, waarbij intusschen behalve eenige paseijs (kleine kampongs in het gebergte), enkele vluchtelingen uit de XXVI Moekims, een aan een hoogen boom uitgestoken witte vlag en een overgroote menigte versche olifantssporen 2), niets hier verder vermeldenswaard werd aangetroffen, was de colonne eerst ten $4^1/_2$ ure namiddag in het bivak teruggekeerd.

Waren de bevelen van den Generaal eerder bekend geweest, deze zware marsch zou natuurlijk den dag vóór het uitrukken naar *Selimoen*, waarbij wederom zooveel vermoeienissen te wachten stonden, niet hebben plaats gehad 3). Intusschen waren in afwachting van de terugkomst der

1) Doordien geen Artillerie bij dezen tocht was ingedeeld, kon de marsch zoo snel geschieden.

2) Behalve kolossale hoopen, de versche indrukken in den weeken bodem, die men hier en daar passeerde. Zonder twijfel hielden zich groote kudden dezer beesten in deze woeste, nooit vóór ons door een Europeaan betreden streek op.

3) De Militaire Commandant van *Lampanas*, uitgenoodigd deze vertraagde doorzending der bevelen van den Generaal op te helderen, kon zich later verantwoorden, door te wijzen op de met denzelfden order ontvangen lastgeving van den Militairen Bevelhebber om gelijktijdig met de dienstpakketten voor den colonne-commandant, 150 koelies met vivres naar *Lamtoba* op te zenden. Daar deze niet vóór 4 uur zouden hebben kunnen afmarcheeren en dus hoofdzakelijk in het donker den weg hadden moeten afleggen, was hem dit met het oog op het moeilijk terrein niet raadzaam voorgekomen.

troepen door den Overste GERLACH de noodige maatregelen tot samenstelling der colonne met het benoodigde koelie en vivrespark voor den volgenden dag getroffen.

Om 6 uur des morgens van den 13en Augustus rukte de colonne-commandant uit met zijn staf, 5 Compagniën Infanterie (het geheele 6e Bataljon met staf en de 3e Compie van het 9e) een sectie kanons en een sectie mortieren, het detachement Mineurs, een Ambulance van 35 tandoes, en een koeliepark van 350 man, die voor 4 dagen vivres droegen 1). Het totaal getal koelies bij de colonne bedroeg aldus 650.

Twee compagniën van het 9e Bataljon — de 2e en 4e — bleven onder den Majoor DUCROO tot bewaking van het bivak achter.

Tot aan de kampong *Kepaija Doewa* werd het pad gevolgd, dat op den 1en Augustus was afgelegd. Tot bij dit punt, dat ten 12 ure bereikt werd, bespeurde men niets van den vijand. Met het oog op het gemis aan drinkwater alhier, alsook om een betere verdeeling in de lengte der marschdagen te verkrijgen, werd doorgemarcheerd.

Ter hoogte van de vroeger vernielde kampong vielen eenige schoten, die langzamerhand meer en meer toenamen en de voorhoede weldra in een vuurgevecht wikkelden.

Het bleek nu al spoedig, dat de vijand hier een zeer sterke positie had ingenomen.

Terwijl de Infanterie der voorhoede hiertegen oprukte, was de Artillerie in het laagste gedeelte eener begroeide

---

1) Ondanks de aanzienlijke beperking der mee te voeren vivres als gevolg van de oprichting van den etappenpost te *Ajer Alang*, zou dit getal koelies, als vroeger berekend, toch onvoldoende geweest zijn, wanneer nog niet een belangrijke besparing had kunnen plaats hebben, waarop aanvankelijk niet gerekend was: het meevoeren namelijk gedurenden den ganschen marsch van sappies (slachtvee), waardoor natuurlijk de vroeger in rekening gebrachte dragers van gezouten vleesch, enz. vrij kwamen.

terreinplooi aangekomen. Aldaar moest onder het vuur eener sterk domineerende hoogte — dezelfde heuvelrug waartegen de Artillerie op den 1en Augustus in batterij was gekomen —, een moerassige terreinstrook worden doortrokken, die vooral voor dat wapen zeer veel bezwaren opleverde. Zoo goed mogelijk en in allerhaast werd met eenig in de nabijheid gevonden hout een noodbruggetje gemaakt, waarover de paarden één voor één met de meeste behoedzaamheid werden geleid, terwijl de munitie door de kanonniers afzonderlijk werd overgebracht.

De Mineurs, welke anders altijd trouw de Artillerie ter zijde stonden, waren op dit oogenblik niet bij de hand, daar de bij den voortroep ingedeelde, reeds door den commandant, den Majoor COBLIJN, aan het werk waren gesteld tot het opruimen der versperringen, die den voortgang van de Infanterie der voorhoede belemmerden.

De hoofdcolonne, man voor man afdalende langs het smalle pad, dat tusschen het dichte geboomte en struikgewas der vroeger verbrande kampong heen voerde, hoopte zich intusschen al meer en meer op. Borst tegen rug geschaard, moesten zij onder het vuur der Atjehers, dat echter gelukkig op te grooten afstand werd afgegeven, geduldig afwachten tot de Artillerie kon vooruitrukken, en de voorhoede ruim baan zou hebben gemaakt.

Deze had intusschen niet werkeloos onder het vijandelijk vuur willen blijven stilstaan tot de Artillerie zou zijn opgemarcheerd, maar was, na met enkele salvo's den vijand uit de nabijheid rechts en links te hebben verjaagd, voorwaarts gerukt tot op een punt, waar het vuur zoo hevig werd, dat zij op een 50 pas afstand hiertegenover positie moest nemen en een krachtig vuur openen.

Door het zeer bedekte terrein was er echter van den vijand of van zijne stelling niets waar te nemen, terwijl daarentegen zijn vuur op de ongedekt staande manschappen

zoo hevig werd, dat, tot voorkoming van offers, een snel en beslist optreden noodzakelijk werd. De Majoor COBLIJN gaf dan ook last tot stormen, welk bevel onmiddellijk werd uitgevoerd.

Door een zeer moerassig terrein, gevormd door het opstoppen van het water van een bron en tusschen bamboedoerie verhakkingen, eveneens door den vijand vóór zijne stelling aangebracht, trok het 1e peloton der 2e Compagnie — een Inlandsche — van het 6e Bataljon, met den Compagnies-commandant, den Kapitein CLERKSON, aan het hoofd de stelling ter zijde om, terwijl het tweede peloton dier compagnie, waarbij zich de Majoor COBLIJN voegde, haar in front in bedwang hield.

Weldra had het eerste peloton de versterking bereikt, waarop de vijand in overhaasting de vlucht nam naar een diep ravijn, waar hij verder voor vervolging gevrijwaard was. Onze soldaten zaten hem daarbij zóó dicht op de hielen, dat een van hen nog een Atjeher bij het hoofd kon grijpen, toen hij tusschen de struiken en varens zich langs den steilen wand liet afglijden, doch tot zijn spijt slechts diens hoofddoek in handen hield.

Een Inlandsch sergeant RAMOUDIN was de eerste, de Luitenant-Adjudant POPELIER de tweede in de versterking.

Door de groote snelheid, waarmede deze storm volvoerd was, hadden wij slechts drie gewonden, waaronder de 2e Luitt VAN ERPEN ROYAARDS van het 1e peloton.

In 't geheel werden hier 970 patronen verschoten.

Na de in bezit name, — 't geen ten 1 ure plaats had, — bleek eerst recht de groote sterkte der positie. Halverwege een oploopende holle weg gelegen, dien de colonne moest passeeren, terwijl slechts een smal, moerassig en gebarricadeerd pad toegang verleende, bestond zij uit een aarden loopgraaf met wijkplaatsen, in front door een zware verhakking gedekt, en door een gepalissadeerde tamboer

— een soort blokhuis, — gelegen nabij het voetpad, geflankeerd.

De uitgegraven aarde der loopgraaf was ter dikte van 1 à 1.5 Meter loodrecht opgezet tusschen horden en voorzien van bamboekokers, waardoor gevuurd kon worden.

Ware deze stelling dan ook door een grooter aantal vijanden verdedigd, waarvoor zij blijkbaar was ingericht — de lengte der loopgraaf toch bedroeg over de 100 passen, terwijl er zich thans naar schatting slechts een 30-tal in hadden bevonden, — de verovering zou groote offers hebben geëischt.

Na nog ongeveer een halve paal verder te hebben gemarcheerd, ten einde een tegen de omringende heuvels gedekte bivakplaats te vinden, werd dit ten 2 ure betrokken.

Het duurde evenwel nog tot 3 ure eer alles opgemarcheerd was.

Het bivak bestond uit een flauw hellend groot alang-alang veld, ruim 1700 voet boven de zee gelegen.

Daar de zooeven vermelde heuvelrug nog het bivak domineerde, 't geen ook bij een andere keuze niet te vermijden was, en de rug zelf geen voldoende ruimte voor de geheele colonne aanbood, werd de 3e Compagnie van het 9e Bataljon aldaar gelegerd, een maatregel, die zeker veel tot de rust in het bivak heeft bijgedragen.

Des avonds toch trachtten wederom Atjehers den heuvel te beklimmen, blijkbaar met het doel ons vandaar te beschieten. Zij werden nu echter spoedig door de geälarmeerde en onder de wapens gekomen compagnie verdreven.

Het bivak had de carrévorm. Elk der vier overblijvende compagniën vormde een der zijden, waarbij de manschappen, ten einde de noodige binnenruimte te verkrijgen, op één gelid waren opgesteld. Aan drie kanten was het terrein open, de vierde was aangeleund tegen een diep met zwaar bosch begroeid ravijn, waardoor ook het riviertje stroomde,

dat de colonne van water moest voorzien, en waarheen onmiddellijk een pad werd gekapt.

Van de takken en bladeren der meest nabijzijnde boomen werden nog afdaken van loofhout gemaakt en door de Mineurs een ambulance voor de zieken en gewonden zoo goed mogelijk ingericht.

Strenge veiligheidsmaatregelen werden genomen, de stukkwamen voorwaarts op de flanken van het carré. Meermalen overtuigde de chef van den staf zich van de waakzaamheid der posten. Met uitzondering echter van enkele schoten op grooten afstand werd de rust niet verstoord.

Ingevolge de vroeger meegedeelde opdracht van den Militairen Bevelhebber moest des avonds getracht worden in gemeenschap te komen met de colonne *Lubeck*. Naar een geschikt hoog punt, niet door boomen ingesloten, was reeds des namiddags uitgezien, gelukkig had men in de nabijheid een plateau ontdekt, van waar men een ruim uitzicht over een deel der Atjeh vallei genoot. Hier nu werden ten 7 ure de pijlen opgelaten.

Een tijd van spanning volgde.

Zou het teeken door de colonne, welke door de Atjeh vallei op dezen dag moest zijn opgerukt, worden opgemerkt? Zouden de lichtsignalen door haar een half uur later te geven, door het hooge hout der kampongs, te midden waarvan zij zich waarschijnlijk bevond, niet worden onderschept?

Juist op het bepaalde uur toonden 3 vuurpijlen de plaats aan, waar de colonne was gelegerd, 't geen volgens berekening te *Gli-ïeng* het geval moest zijn. In de onbekende, woeste, vijandige streek was dus gemeenschap verkregen, gezamenlijk ging men nu de toekomst tegen, zoo noodig viel voortaan op elkander te rekenen!

Des nachts om 11 uur begon het vrij hevig te regenen, dat tot den volgenden morgen 3 uur aanhield.

Overigens werd de colonne op haren geheelen tocht, enkele kleine regenbuien in het bivak van *Lamtoba* uitgezonderd, steeds door droog weder begunstigd, eene omstandigheid, welke bij de 40 dagen, die onder den blooten hemel werden doorgebracht, niet genoeg gewaardeerd kon worden. Waar thàns reeds zoo zwaar geleden is geworden, laten zich de offers niet indenken, die anders zouden zijn geëischt! En wanneer dan bovendien de beekjes en riviertjes, nu droog of doorwaadbaar, tot bandjirs waren gezwollen, en als wilde bergstroomen zich in woeste vaart door de ravijnen hadden gestort, thans reeds slechts met zooveel inspanning te doortrekken, wanneer dan de colonne zonder toevoer van vivres in plaats van uren hier dagen ware opgehouden...... 1)

Reeds voor het aanbreken van den dag (14 Augustus) was ieder in het bivak in beweging. De regenbuien waartegen natuurlijk de loofhutjes geen bescherming gaven, hadden allen en alles doorweekt. De koude bergwind, die langs de steile hellingen van den *Goudberg* neerstreek, verkleumde de menschenmassa, gelegerd op een paar honderd meter van den rand van het urwald, dat geheel de hooge partijen bedekte, zoodat men zich haastte de

1) Levendig stellen wij ons nog altijd het genot voor, dat wij — eenige dagen na afloop der expeditie in den Kraton teruggekeerd, en behoorlijk onder dak, al was 't dan ook maar een houten vertrekje — smaakten, toen wij des nachts wakker wordende, het hoorden slagregenen. Die tropische regen, die wij zoozeer op het bivak gevreesd hadden, thans nu wij juist terug waren en 't ons niet meer deren kon, boven ons hoofd te hooren kletteren.... 't was een heerlijk geluid! Gij lacht, waarde lezer.... gij zoudt 't echter zelf eens hebben moeten ondervinden. Onlangs trof ons in een beschrijving in het Ind. Milit. Tijdschrift 1888 van de expeditie ter Oostkust van *Sumatra* in 1865 tegen *Siak* door den Majoor der Infanterie VINK, een zelfde opmerking: de soldaten smaakten in de — zeer vuile — verblijfplaats van den sultan van *Assahan* veel genoegen, daar zij in de laatste 10 dagen zooveel misère hadden geleden. Volgens het rapport van een der Compagnies-commandanten maakte de troep zich den 26en September «kinderlijk vroolijk» nu het buiten regende en 't binnen droog bleef.

kleederen weder aantetrekken, die men onder zich gelegd had om ze eenigszins voor nat worden te beschermen.

Ten 6 ure marcheerde de colonne af. Toen de voerhoede aan den rand van het plateau gekomen was van waar de vuurpijlen waren opgelaten, vertoonde zich bij het heldere schitterende licht der opkomende zon een overweldigend schoon panorama, een panorama om nimmer te vergeten, dat ons thans dan ook helder als de dag van gisteren nog voor den geest staat.

Daar ontrolde zich plotseling, bijna 2000 voet beneden ons, de vallei van *Groot-Atjeh*, de getuige van zooveel strijd en ontbering, zooveel grootheid en ellende, helaas ook van sedert zooveel noodeloos gestort bloed en vruchteloos gevallen offers! Ja later.... maar tòen het hoofd buigend voor haar overwinnaar.

Rechts in het verschiet de zee, de welbekende, als een zilveren streep aan den horizon; links, waar de bergen van weerszijden, meer en meer elkander te gemoet kwamen en de Atjeh-rivier slechts met moeite zich een weg scheen te banen, — dáár lag het onbekende land, het doel van den tocht, *Selimoen!* 1)

Kom laat ons hier, terwijl de manschappen achtereenvolgens opmarcheerende, den rand van het plateau bereiken, en aldaar aangekomen, mede een kreet van bewondering niet kunnen onderdrukken, nog een oogenblik vertoeven, trachten een schets te leveren van dat binnenland van Atjeh zooals 't zich daar thans open voor onzen blik uitstrekte, van dat land waar sedert geen Europeaan den voet meer heeft gedrukt, en wie weet in hoevele tientallen jaren geen oog meer in zal slaan!

Zal dan nogmaals bij het doordringen door die maagdelijke wouden en woeste bergstreken van Sumatra's Noord-

---

1) Zie onze artikelen in de Militaire Spectator 1886. «Het Atjeh vraagstuk».

kust, de Nederlandsche driekleur zich boven de «pioniers der beschaving» ontplooien?

Aan den voet van het bergplateau waar wij ons bevinden strekt zich de 3 à 4000 Meter breede dalbodem van het Westen naar het Oosten uit 1). Na in het midden daarvan de *Selimoen* en *Lamkabir*-rivieren te hebben opgenomen, loopt de *Atjeh*rivier in geweldige bochten, die in het morgenlicht spiegelen, door de vlakke sawah velden en de aaneengesloten reeks kampongs op beide harer oevers.

Oostelijk en stroomopwaarts van den *Selimoen* wordt de dalvlakte langzamerhand smaller, maar zoover het oog hier vermocht te reiken, bleek zij bedekt met rijstvelden door smalle kampongs omzoomd en gescheiden. Door die vallei voerde volgens de inlichtingen onzer gidsen de weg naar *Kemala*. Het bergzadel, dat hier de Atjeh-vallei van het gebied van *Segli* scheidt, schijnt van geringe hoogte te wezen, want slechts langzaam en zacht golvend stijgt de dalbodem, terwijl tegen het goudkleurige oosten de blik zich verliest in de schemerachtige omtrekken van ver verwijderde kleine kampongs, samenvloeiende met de dichte begroeiing, die hier den flauw hellenden voet van den *Goudberg* bedekt, zonder echter een heuvelrug als afscheiding te doen bespeuren.

Zuidelijker aan de Oostzijde van het zwaar bewoude, indrukwekkende *Mentelah*-gebergte, waar haar bronnen

1) Door den brigade chef werd een platte grond geteekend van het terrein der Atjeh vallei, zooals het zich van dit bergplateau voordeed en markante punten als kamponghoeken, rivierbochten, berg- en heuveltoppen enz. met zijn hoekmeetinstrument gepeild. Door dit te *Selimoen* en later te *Indrapoeri* te herhalen, werden er eenige punten met juistheid op kaart verkregen en daarvan de hoogte berekend, terwijl het overige naar de ontworpen schets daartusschen werd gevoegd en vervolledigd door de metingen gedurende den marsch der beide colonnes heen en terug naar *Selimoen*.

Zie de bijgevoegde schetskaart van het boven stroomgebied der Atjeh rivier.

liggen, bruischt de Atjehrivier door een diep ingesneden dicht begroeid ravijn in NW. richting naar *Selimoen* voort.

Bij de nadering van het linker zijriviertje .de *Kroeng Semilik*, dat aan de noordzijde van het gebergte nederstroomt, verwijdt zich haar ravijn tot een 1500 Meter breede vallei, waarin de smalle *Aloeër-Gintang* — kampongstrook — de sawahs omvat, die den dalbodem bedekken.

Drie duizend Meter verder vernauwt zich het ravijn opnieuw en laat slechts ruimte voor de smalle sawah van de kleine kampong *Lip*.

Ongeveer evenveel verder betreedt eindelijk de rivier bij *Pantjar* een ruimer sawahterrein en stroomt over den met rolsteenen en wit zand bedekten oever tusschen rotsblokken, struikgewas en de palmboomen van kampong *Kanalo* naar *Selimoen*.

Dit smalle ravijn der Atjehrivier wordt van de rechterzijde ingesloten door 450 Meter hooge, hier en daar met alang-alang bedekte en overigens kale en steenachtige krijtheuvels, die zich als een wig dringen tusschen de *Atjeh-* en *Selimoen*-rivieren.

Aan de linker — dus Z. W. zijde — wordt het bekneld door een 4000 M. breede, slechts hier en daar in de scherp ingesneden ravijnen begroeide 200 M. hooge heuvelmassa, die aan de Oostzijde met het achtergelegen hoofdgebergte verbonden, zich in N. W. richting tusschen dit en de Atjeh-rivier uitspreidt.

De *Kroeng Lam Lo-öt*, die haar scheidt van de met bosch bedekte steile ruggen van den *Mentelahketen*, besproeit eene sawahvlakte met enkele kampongs, ongeveer even groot als die van *Aloe-er Gintang*.

Achter deze verwarde dooreen slingerende heuvelruggen, verheft zich statig en trots over een lengte van 20 KM. de getande kam van den 6000 voet hoogen *Gle Mentelah*,

wiens steile dicht begroeide wanden een dieperen blik op Sumatra's binnenland afsluiten.

Aan de Westzijde kan het oog slechts langs de blijkbaar weinig of niet bewoonde, als 't ware met groen opgevulde engte, waarin de *Kroeng Djerir* stroomt, tusschen het gebergte van dien naam en de even hooge *Glé Raja* doordringen, doch stuit dan ook daar tegen den 7500 voet hoogen, met zwaar hout bedekten *Glé Agam.*

Over de kale uitloopers van den *Glé Raja*, die in het Westen bij *Indrapoeri* de vallei der *Atjeh*-rivier vernauwen, en de natuurlijke grens aangeven tusschen haar boven- en beneden stroomgebied, vertoonen zich nog flauw de aluviale vlakten van *Groot-Atjeh*, de rotsachtige gekromde rug van den *Glé Datar* en daarachter, als gezegd, de zilveren lijn waar zee en lucht te samen vloeien.

Een fijn smal, zwart streepje het eerst door de binocle opgemerkt, bewoog zich langzaam kronkelend op de geelgroenachtige sawah in de diepte, er brokkelden een paar stukjes af, zoo klein, dat ze haast niet te zien waren, welke zich naar rechts en links voortbewogen. Kleine witte wolkjes kwamen er uit te voorschijn...... zoo waar, dat was de colonne *Lubeck*, die al vurende voorwaarts trok.

'tScheen dus strijd te moeten kosten het bezetten dezer laatste voorname vlakte in het stroomgebied der *Atjeh*-rivier. Want dat 't wel degelijk de laatste was, bleek met één blik op het opengeslagen boek voor ons. 't Mocht dan zijn, dat zich in 't verre verschiet nog wat kampongs langs den *Selimoen* groupeerden en de zachte bergglooiingen wellicht met pepertuinen bedekt waren, de vallei zelve werd spoedig, zooals wij zagen, te smal om voldoende gelegenheid te geven tot rijstbouw voor een eenigszins talrijke bevolking. En in een land zoo onveilig als Atjeh, ook voor zijn eigen bevolking is, kan geen nederzetting blijven be-

staan, dan in de onmiddellijke nabijheid van het terrein, waarop haar voedsel groeit 1).

Wat intusschen ook de toekomst mocht brengen, toch was een ieder verheugd, dat er een einde was gekomen aan het verblijf in het onvruchtbare, steenachtig heuvelterrein van af de zeekust tot hier doorloopen, waarin slechts de vlakte van *Lamtoba* als een oase verscholen lag. Men gevoelde zich weer meer thuis bij de aanschouwing der bekende bergtoppen in het Westen..... dààr moesten ook onze versterkingen te *Djerir*, *Glé Kambing*, *Indrapoeri* liggen..... Men gevoelde, dat de beslissing nabij was, en frissche kracht bezielde de overigens door de slechte nachtrust van de vermoeienissen van den vorigen dag weinig uitgeruste troepen.

Bij het nederdalen langs de steile hellingen moesten natuurlijk de stukken afgespannen worden. Men liet ze naar beneden glijden en door ophoudrepen tegenhouden. De paarden werden aan de hand genomen en zig-zags gewijze naar omlaag gevoerd. Halverweg de helling was nog een plateau, waardoor gelegenheid tot rusten verkregen werd. Het laatste gedeelte van den berg was nog steiler. Eindelijk meenden wij beneden te zijn, hoewel van alle zijden tusschen begroeide hellingen ingesloten.

Na het overtrekken van een riviertje kon de Artillerie weer worden aangespannen. Maar spoedig na eerst weer eenigszins geklommen te hebben, moest wederom een diep ravijn doorgetrokken worden..... en nauwelijks was dit gepasseerd of men stond weer voor een tweede, niet minder diep. Aan de overzijde hiervan werd nog het begin eener benting aangetroffen. Vermoedelijk was dus de colonne den vijand te vroeg geweest, of had deze zijn plannen opgegeven bij de nadering van de colonne *Lubeck*, die hem in

1) Later bleek ons ook, dat de *Selimoen* te weinig water bevatte om achter den *Goudberg* verscholen, nog uitgebreid stroomgebied te bezitten.

den rug zou bedreigd hebben. Met het oog op het uitstekend gekozen punt, dat het uit de diepte van het ravijn oprijzend smalle voetpad geheel bestreek, heeft dit ons zeker voor zware offers behoed. Wèl echter werd de colonne gedurende haren marsch herhaaldelijk beschoten. De Infanterie moest dan ook telkens positie nemen en de marschveiligheidsdienst ten strengste gehandhaafd worden, 't geen natuurlijk de troepen nog meer vermoeide. Door deze maatregel werd echter de vijand op grooten afstand gehouden, zoodat slechts één man, een der dwangarbeiders, door een schot in den arm werd gewond.

Aldus deboucheerde de voorhoede der colonne ten 1 ure op eene uitgestrekte sawah. Nauwelijks echter had de spits deze bereikt of van uit den kampong *Lam-Lepong*, maar vooral van achter eene groote menigte zijwaarts van dien kampong liggende zware steenen, werd plotseling een vrij hevig vuur op haar gericht. De spits nam onmiddellijk positie, waarbij zich spoedig de overige manschappen van den voortroep voegden. Aldus een compagnie sterk, liet de Majoor COBLIJN stormen, waarop de vijand in overhaasting op de vlucht sloeg. Deze compagnie rukte toen den kampong binnen en tuchtigde dien door het verbranden der huizen.

Inmiddels was ook het gros der voorhoede opgemarcheerd en kwam de Artillerie in batterij tegen eenen achter- en zijwaarts van *Lam-Lepong* gelegen kampong *Lepong Bayoe*, in welke richting men den vijand had zien wijken. Na een 14 tal granaatschoten en worpen, waarvan er 6, vermoedelijk door het nat worden van enkele munitiekisten bij het debarkement niet sprongen, gelaste de colonne-commandant, over de rijstvelden tegen den kampong op te rukken.

Over de gedeeltelijk nog weeke sawahs en smalle galangans was dit een inspannend werk, tegenstand werd echter niet meer geboden.

Daar het intusschen $2^1/_2$ ure N. M. geworden, en de

colonne, die den geheelen dag onder een brandende zon gemarcheerd had, uiterst vermoeid was, de gidsen bovendien den afstand tot *Selimoen* nog op 3 uur begrootten, werd het plan opgegeven dezen dag nog te trachten dit punt te bereiken, te meer daar men natuurlijk niet wist hoe de ontvangst aldaar zou zijn. Er werd dus besloten in den vermeesterden kampong het bivak op te slaan, waarvoor aan de tegenovergestelde zijde een vrij geschikt terrein — tamelijk open en niet te moeielijk te beveiligen — werd gevonden. Trouwens, beter keuze was er niet.

De Mineurs, die den geheelen dag — bij de Artillerie ingedeeld — ruim hun aandeel in de vermoeienissen hadden gehad, begonnen dadelijk wederom aan het maken van afdaken, in de eerste plaats voor de ambulance, waartoe het hout uit den kampong gehaald werd, terwijl verder voorwaarts van de schildwachten een vrije terreinstrook gekapt werd, waarbij de omgekapte boomen en struiken tegelijk als verhakking dienden.

Ten $3^1/_2$ ure had de geheele colonne het bivak betrokken. Het drink- en kookwater moest, behalve uit een enkele put in den kampong, gehaald worden uit een riviertje, dat 15 á 20 minuten verwijderd in de diepte lag. Een oogenblik had het een punt van overweging uitgemaakt om hier het bivak op te slaan; daar er echter in de laagte geen veilige plaats te vinden was, zoodat wat aan gemakkelijker transport werd gewonnen door zwaarder veiligheidsdienst zou verloren gaan, was men hiervan afgestapt. In den kampong werden 6 vaatjes kruit en 2 vaatjes patronen gevonden, alsmede eenige wapens.

In het huis van den Iman was op eene in 't oog loopende plaats een brief bevestigd, blijkende afkomstig te zijn van den Militairen Bevelhebber met het antwoord er bij. Dit, alsmede eenige pakken samengebonden boeken, welke men blijkbaar had willen meevoeren, werden den volgenden

dag meegenomen en later aan den Gouverneur opgezonden.

Des avonds om 7 ure werden wederom buiten den kampong vuurpijlen opgelaten, 't geen om $7^1/_2$ uur zeer nabij, in de richting waarin *Selimoen* moest liggen, werd beantwoord.

De afgelegde afstand bedroeg dien dag slechts ruim 4 palen. Ook nu herhaalde zich het reeds meermalen opgemerkte, maar hier bizonder sterk sprekende verschijnsel, dat men den werkelijk doorloopen afstand zooveel grooter schatte. Des avonds toch als de terreinmetingen gedurende den dagmarsch in kaart waren gebracht, en de afstand berekend werd, dan was 't soms onbegrijpelijk, dat zooveel tijd en moeite hadden besteed moeten worden voor een zoo gering resultaat! En heden, één groot uur slechts gevorderd, en daarvoor had men voordurend gemarcheerd, gedaald en geklommen, de grootste inspanning doorstaan, gevochten en gestormd van 's morgens 6 tot 's middags 3 uur!

Het aantal verschoten patronen bedroeg dezen dag wederom nagenoeg 1000.

Des nachts werd men plotseling door schoten in den slaap gestoord. Is 't al over dag verre van aangenaam, wanneer men stilstaande, zonder dus zelf in actie te zijn, als schijf voor den vijand dient, onder deze omstandigheden des nachts in een bivak, wanneer men eerst niet eens onderscheiden kan vanwaar het vuur komt en wie men tegenover zich heeft...... is zulks dubbel onaangenaam. De schildwachten waren intusschen goed op hun post, beantwoordden van tijd tot tijd het vuur, zoodat de vijand — wellicht ook door de andere getroffen veiligheidsmaatregelen afgeschrikt —, geen aanval waagde en het schieten niet lang aanhield.

Des morgens van den 15en Augustus werd wederom ten 6 ure afgemarcheerd. Met het oog op het vredelievende antwoord aan den Militairen Bevelhebber en de omstandigheid, dat uit dezen kampong zelf geen vuur op de colonne

was gegeven, werden bij het vertrek de huizen gespaard.

De nog afteleggen afstand bleek slechts $2^1/_2$ paal en de weg niet moeilijk, ten minste in vergelijking met den doorloopen. Slechts éénmaal behoefde de Artillerie bij het doortrekken van de *Lamkabir*rivier af te spannen. Toch was het terrein alles behalve effen, al had zulks ook den vorigen dag, uit de hoogte gezien, zoo geschenen. Te midden der rijstvelden lagen op verschillende punten heuvels verspreid, terwijl zich nog even ten Noorden van *Selimoen* een rug van dergelijke steile en gedeeltelijk afgestorte, ongeveer 10 Meter hooge heuveltjes uitstrekte, die deze kampongrij aan ons oog onttrok.

Gelukkig werd van vijanden niets meer bespeurd. Achter deze steenachtige, natuurlijke versterkingen, waartusschen en waarover het voetpad slingerde, hadden zij gemakkelijk achtereenvolgens nog zeer sterke stellingen kunnen innemen.

Omstreeks 9 uur kwam de colonne in de nabijheid van *Selimoen*. Uit de kampongs, waar langs zij trok, liep de bevolking met vrouwen en kinderen te hoop, overal waren de witte vlaggen uitgestoken.

En luister wat was dat? Klonk daar niet muziek in de verte? De stemmen in den troep zwegen .... plotseling ging er een donderend hoera op uit de voorhoede, want wat wij daar hoorden en het hart deed trillen met duizendvoudige aandoening als nimmer te voren, 't waren de toonen van het geliefd en geheiligd: Wilhelmus van Nassauwen!

De colonne LUBECK was dus reeds aangekomen, had *Selimoen* bezet, er viel niet meer te vechten; met al onze inspanning waren wij toch nog niet de eersten, maar het doel van den tocht was toch bereikt; wij zouden onze kameraden terugzien, nieuws uit den Kraton en van Java vernemen, wellicht wat kunnen uitrusten alvorens verder te trekken .... dat alles vloog ons door het hoofd, maar

werd overstemd door de zalige herinnering, die dit lied opwekte, een geheimzinnig visioen van het dierbaar Vaderderland ver over de zee!

Jaren zijn sedert verloopen, maar de indruk van dat oogenblik is onvergetelijk gebleven!

En thans in plaats van het Wilhelmus van Nassauwen uit Atjeh's binnenland tot ons komend, weerklinkt die bodem wederom slechts van het la ilaha illa'llah!

Nabij den kampong werd de colonne door TOEKOE MOEDA DAUD, een der pretendenten voor de Sultanstroon, met een talrijk gevolg opgewacht. Aan de overzijde van een drooge slokan trad hij van achter het struikgewas te voorschijn, terwijl een groote witte vlag hem boven het hoofd werd gehouden. Hoewel zijne kleeding zich in niets bijzonder onderscheidde, en hij boven den wijden, donkeren, zijden Atjehschen broek slechts een wit buisje droeg, teekende toch alles in hem het opperhoofd.

Niet groot van gestalte, zonder baard of knevel, lichtgeel van gelaatskleur, met groote donkere oogen, rechte neus, vastgesloten mond stond hij daar den colonne-commandant met kalme waardigheid op te wachten.

Den vorigen dag had hij zich vrijwillig onderworpen en aan den Majoor LUBECK beloofd, mede naar *Kota Radja* te zullen vertrekken. Gijzelaars waren daarom niet gevraagd, waarmede ook de Overste GERLACH, die nu het algemeen commando op zich nam, instemde.

Daar de bevolking in den kampong gebleven was, werd op verzoek van TOEKOE MOEDA DAUD aan de opmarcheerende colonne van afdeeling tot afdeeling overgegeven, dat niemand zich uit het te betrekken bivak mocht verwijderen, en alle aanraking van de soldaten en koelies met de bevolking moest voorkomen worden.

Ofschoon de Majoor LUBECK door tusschenkomt van den

bij die colonne ingedeelden controleur KAMP, T. M. DAUD hoop had gegeven, dat ook het bivak voor de 2e colonne geheel buiten den kampong zou worden opgeslagen, werd dit niet door den Overste GERLACH bewilligd. Met het oog op de groote doorgestane en vermoedelijk nog door te stane vermoeienissen, oordeelde deze, dat zijne soldaten beter logies noodig hadden, hetgeen de overwinnaar voorzeker ook het recht had te eischen!

Door T. M. DAUD werden hiertegen nu ook geen bezwaren gemaakt.

Aldus werd ten 10 ure het bivak betrokken in den kampongrand op een zeer geschikt punt aan den rechter oever der *Selimoen* rivier. Eenige huizen, gediend hebbende tot verblijfplaats der uitgewekenen uit de XXII en XXVI Moekins, werden mede met toestemming van T. M. DAUD ter beschikking der troepen gesteld tot het maken van afdaken en als brandmateriaal.

De Ambulance werd opgeslagen in een ruim en luchtig lokaal verkregen door het wegnemen van de buiten en binnenwanden van een Atjehsch huis. Aldus bezig met het afbreken der aangewezen, op de plaats van het bivak gelegen, woningen, trof men er ook een aan waarin nog eenige zieken waren achtergebleven. Bij onderzoek bleek, dat zij de pokken hadden. Onnoodig te zeggen, dat deze woning ook verder gespaard bleef, wie weet echter hoeveel materiaal van andere besmette huizen niet reeds gebruikt was!

Intusschen tijd om dit te onderzoeken is er niet. Terwijl de chef van den staf in haast een potloodbriefje gereed maakt om per eerst vertrekkend transport den Generaal VAN DER HEIDEN de blijde en zoo in spanning verwachte tijding van de onderwerping van *Selimoen* over te brengen 1),

1) Bekend is 't toch, dat de Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE een zwaar hoofd had in dezen tocht. «Ik hoop dan ook — zoo schreef deze o. a. 7 Augustus 1879 aan den Generaal V. D. HEIDEN, dat de zaak goed zal afloopen,

worden verder de noodige veiligheidsmaatregelen getroffen en de inwendige dienst in het bivak geregeld. Op het waterverbruik wordt onmiddellijk orde gesteld, door posten de grenzen afgebakend en voor de nakoming der gegeven orders zorg gedragen: Bovenstrooms is de plaats voor het halen van het drink- en kookwater, in de nabijheid hiervan komen de keukens. Hierop volgt de plek, waar de officieren zich op het geel-witte zand kunnen om en omwentelen in het glasheldere ondiepe water. Vervolgens de badplaats voor de soldaten, waar weldra allerlei kleuren van huid dooreen krioelen, ploeteren en plassen. Hiernaast eindelijk het stuk voor de koelies en kettinggangers bestemd. Eenige latrines komen nog verder af benedenstrooms. Binnen enkele uren hebben de troepen zich reeds vrij comfortable ingericht.

In den namiddag kwam ook TOEKOE TJOET HADJET, veelal TOEKOE AJER ALANG geheeten, een broeder van PANGLIMA POLIM, in het bivak zijne onderwerping aanbieden.

Den volgenden morgen, 16 Augustus, rukte om 6 uur anderhalve compagnie, — de 3e van het 6e, alsmede een peloton van de 3e Compagnie van het 9e Bataljon, — onder den Kapitein VAN RIJN met alle beschikbare koelies (± 500) naar *Ajer-Alang* uit om te fourageeren. Tegelijk hiermede werden 4 gewonden en 13 zware zieken geëvacueerd. Daar deze niet te *Ajer-Alang* konden verblijven, ging de officier van Gezondheid NÖCKEDVED (een Deen), die het transport

want in geval van échec zou ik mijne afkeuring moeten kenbaar maken over een tocht, die in strijd is met uwe instructiën». Het succes echter maakte ook hier alles goed: «Schoon ik — zoo antwoordde de Gouverneur-Generaal 21 Augustus op het telegraphisch bericht omtrent den goeden afloop van den Generaal VAN DER HEIDEN — zooals u weet, oorspronkelijk niet ingenomen was met den tocht naar *Selimoen* moet ik na de door u ontvangen inlichtingen bekennen, dat daartoe alle aanleiding bestond, en doet het mij genoegen, dat door u zoo voortvarend en krachtig gehandeld is, zoo geheel overeenkomstig mijne denkbeelden, en de u door mij gegeven instructiën!»

vergezelde, met hen tot *Indrapoeri* door, om nog dienzelfden avond wederom te *Ajer-Alang* terug te keeren. Een blik op de kaart kan een denkbeeld geven van de grootte van dezen marsch, door eene nog slechts voor enkele dagen grootendeels onbekende streek, welke tot nu toe steeds als het centrum van den weerstand was beschouwd, en waar wij met den tocht naar *Glieëng*, ruim een jaar geleden, het eindpunt van ons doordringen schenen te hebben bereikt. Van vijandschap thans geen spoor, integendeel. Overal waren de witte vlaggen uitgestoken, overal liep de bevolking de colonne tegemoet, werd raad en daad gezocht voor de vele zieken, die zich in de kampongs bevonden, hulp en geneesmiddelen dankbaar aangenomen.

Uit het bivak te *Selimoen* werd om 7 uur een peloton tot dekking van den opnemer voor het in kaart brengen van het terrein gegeven. De brigade-chef begaf zich met een patrouille op de achter *Selimoen* gelegen heuvels om van daar peilingen te nemen.

De verre van zindelijke kampong, overschaduwd door een aaneengesloten bladerendak van palm- en andere vruchtboomen werd ook aan de oost- en zuidzijde door steile krijtheuvels ingesloten. De eerste verheffen zich tusschen de *Selimoen-* en *Lamkabir*rivieren, de zuidelijke liggen in de sawahs tusschen de *Selimoen-* en de *Atjeh*rivieren.

Het bivak van den Majoor LUBECK lag achter deze heuvels bij laatstgenoemden stroom op een 800 pas afstand van de legerplaats van de colonne GERLACH.

Des avonds omstreeks 10 ure werden eenige schoten op dit bivak gelost. Een sectie Infanterie werd nu op een domineerenden heuvel tusschen beide bivaks gelegen, opgesteld. Het vuren hield toen weldra op, terwijl ook verder hier geen overlast werd ondervonden van de enkele nog in het gebergte rondzwervende vijandige benden.

Na een paar uur op de komst van TOEKA MOEDA DAUD

gewacht te hebben — een tijd van groote spanning voor den Majoor LUBECK, die in het den Generaal toegezonden rapport beloofd had dit hoofd mede naar den Kraton te brengen —, verscheen deze eindelijk en marcheerde de colonne onder genoemden commandant in den morgen van den 17en Augustns naar *Indrapoeri* terug. Behalve T. M. DAUD bevond zich ook TOEKOE AJER ALANG en eenig gevolg bij de colonne, die mede door de bevolking overal op de meest vredelievende wijze ontvangen werd en verder zonder wederwaardigheden de linie bereikte om hier wederom weldra over de verschillende posten verspreid te worden, waartoe zij vóór de samenstelling dezer expeditie behoorde.

Wij zullen echter de colonne GERLACH op haar verderen toch blijven vergezellen.

Was met de in bezitname van *Selimoen* alle tegenstand gebroken en de onderwerping van geheel *Groot-Atjeh* een voldongen feit, toch was 't een teleurstelling, dat de meeste der vroeger mede uitgeweken hoofden der XXII en XXVI Moekims op nieuw waren gevlucht. Volgens de inlichtingen van T. M. DAUD waren zijn broeder MASSA-AN, PANGLIMA POLIM, TOEKOE RADJA KOEALA, IMAN LONGBATTAH en andere voorname vijandige hoofden nog den dag voor onze komst te *Selimoen* vereenigd geweest, en hadden zij in den Missigit aldaar over hetgeen hun te doen stond, vergaderd. De onmogelijkheid van de verdediging van *Selimoen* tegen onze alles overwinnende troepen inziende, waren zij naar *Reng-Reng* uitgeweken, in de VII Moekims van het landschap *Pedir*, dat te midden van wild begroeid gebergte gelegen, door ons eerst na drie dagmarschen zou zijn te bereiken.

De colonnecommandant dacht er dezen dag ernstig over op eigen verantwoordelijkheid hierheen door te marcheeren. Na langdurige beraadslaging met zijn staf zag echter de overste GERLACH met het oog vooral op de vermoeidheid

der troepen en der dragers, het groot getal zieken, den
wellicht onvoldoenden voorraad vivres en den zwaren nog
te verrichten terugmarsch, — die volgens den last van den
Generaal VAN DER HEYDEN langs denzelfden weg over
Lamtoba moest geschieden, van deze onderneming af 1).

Wie weet welk beloop de geschiedenis van den Atjeh
oorlog en onze vestiging op Noord-Sumatra zou verkregen
hebben, als de beslissing anders ware uitgevallen en de
ook in dezen uitersten schuilhoek teruggedreven ontmoe-
digde hoofden, voor goed het hoofd hadden gebogen!

Maar, onze door nieuwe afmattende marschen nog meer
uitgeputte troepen hadden ook het hoofd kunnen stuiten
tegen sterke bergstellingen — als later te *Batoe-Ilick* bij
Samalangan — verdedigd met de wanhoop der vertwijfe-
ling, waardoor het succes der jongste overwinningen geheel
verloren had kunnen gaan......

Om 1 uur des namiddags kwam het vivrestransport van
AjerAlang, nadat het onderweg alleen bij het overgaan der
Atjeh-rivier, ter hoogte van het bivak der vertrokken co-
lonne, door eenige maraudeurs uit het gebergte was be-
schoten, met grooten voorraad — grooter dan men ver-
wacht had — terug. Daar de Majoor LUBECK, in de mee-
ning, dat te *AjerAlang* niet veel vivres zouden opgestapeld
zijn — het aantal in den Kraton nog beschikbare koelies
en den korten tijd van voorbereiding in aanmerking ge-
nomen — den hem nog resteerenden voorraad van ruim
$^1/_2$ dag, ter beschikking van den Overste GERLACH had
gesteld, was er thans een groote hoeveelheid, voor ruim
3 dagen, in het bivak te *Selimoen* bijeen. Te weinig wel-
licht voor het verder doorrukken naar *Reng-Reng* of *Ke-
mala*, was 't zeker te veel voor den terugmarsch naar

1) Had de terugmarsch door de Atjeh-vallei, langs denzelfden weg dus als dien van de colonne *Lubeck*, mogen geschieden, ons advies ware zeker anders geweest.

Lamtoba, — volgens order van den Militairen Bevelhebber, op den volgenden dag bepaald, — waardoor van de krachten der dragers, die sedert het vertrek van *Lamtoba* geen rust hadden gekend, nog meer werd gevergd.

De nacht was rustig voorbijgegaan, slechts het kreunen en hoesten onder de honderden kettinggangers, die midden in het bivak naast elkander op den grond lagen, had menig soldaat en officier den slaap ontnomen. Nog vóór het daglicht doorbrak, kwam er beweging in die donkere massa, met uitzondering van een enkelen, die niet tot opstaan te bewegen was, en . . . . . ook nooit meer zou opstaan. De mandoors zochten hunne troepen bijeen, en zetten die gehurkt in eenige dicht gesloten rijen achter elkaar. Een troepje van 60 à 70 koelies kroop afzonderlijk bijeen en werd niet ingedeeld tot het dragen der zware lasten. Dat waren de zieken. Rillende en klappertandende zaten zij gehuld in hunne sprijen en keken met holle angstige oogen rond, of verbonden de breede etterende wonden, door het aanhoudend dragen der pikoelans op hunne schouders veroorzaakt.

Toen echter nog steeds handen tekort schooten voor het wegdragen der zakken rijst en andere vivres, gingen de Europeesche opzichters ook in hun midden rond, en zochten er uit, die 't minst rilden of wier ruggen de kleinste wonden vertoonden. Op die wijze slonk het aantal zieken aanmerkelijk.

Bij het opkomen der zon, den 18den Augustus, werd de terugtocht naar *Lamtoba* aangenomen.

In den kampong *Lepong-Baijoe* waren reeds enkele bewoners teruggekeerd. Zonder verontrust te worden marcheerde de colonne verder, zoo ook over de vroeger beschreven groote sawah, waar nu reeds vee aan het weiden was.

Overal toonde de bevolking, die uit de kampongs naar buiten kwam, zich vredelievend gezind, waartoe zeker het verbranden van *Lam Lepong*, waaruit wij hevig beschoten waren, en het sparen van *Lepong-Baijoe*, dat zich niet verzette, het zijne had bijgedragen.

Eerst bij het naderen van het gebergte vielen er schoten, niet dus van de gevestigde bevolking, maar van rondzwervende benden.

Met het oog op de moeilijkheden, die de colonne den volgenden dag bij het doortrekken der diepe ravijnen en het beklimmen der steile hellingen zou te overwinnen hebben, werd het bivak zoo dicht mogelijk bij dit moeilijk terrein gekozen, teneinde den volgenden morgen met versche krachten dat gedeelte te kunnen afleggen.

Een geschikte plaats hiertoe werd ten 2 ure op een met alang-alang bedekt plateau uitgekozen aan den rand van het eerste ravijn en in de onmiddellijke nabijheid van een riviertje, dat zuiver drinkwater opleverde. Ofschoon natuurlijk een volkomen veilige ligging, met het oog op de domineerende hoogten in de nabijheid, niet verkregen kon worden, was echter ook in dit opzicht de toestand zoo gunstig mogelijk. Aan twee zijden door het diepe ravijn gedekt, gelukte het den colonne-commandant met zijn chef van den staf, vergezeld van een dekkingsdetachement, aan de overzijde van het ravijn twee domineerende punten te vinden, welke bezet, de veiligheid in het bivak zouden verzekeren. Onmiddellijk werd dan ook naar elke hoogte een sectie van de 2e Compie van het 6e Bataljon — een Inlandsche compagnie, die veel minder dan de Europeesche door ziekten en vermoeienis geleden had — gedetacheerd, waardoor aan het beschieten van het bivak een einde gemaakt werd en de troepen gedurende het verdere van den avond en nacht volkomen rust konden genieten.

Nauwlijks was de dag aangebroken (19 Augustus), of

er werd verder afgemarcheerd. Om te beletten, dat gedurende het beklimmen van den berg de colonne beschoten zou worden, waren de beide compagniën der voorhoede vooruit gezonden, teneinde op de plateau's, die gepasseerd moesten worden, stelling te nemen, en voor zooveel dit mogelijk was, die punten te bezetten, vanwaar men de in het gebergte zich bevindende vijanden 't best kon verjagen.

Al spoedig na het oprukken der voorhoede werd deze beschoten door een 20tal Atjehers, die links en rechts achter kleine hoogten zich gedekt hadden opgesteld. Ofschoon hun vuur door de voorhoede beantwoord en bemoeilijkt werd, was 't echter niet mogelijk het geheel tot zwijgen te brengen en belemmerde 't den opmarsch der colonne in meer of minder mate.

Het beklimmen der steile hoogten langs het smalle bergpad veroorzaakte veel moeilijkheden, vooral natuurlijk aan de bespannen Artillerie. Behalve de bedieningsmanschappen en het detachement Mineurs waren bij elk rad nog een tien à twintigtal dwangarbeiders met de noodige trektouwen ingedeeld, waardoor het opstijgen geregeld en zonder al te groote bezwaren kon geschieden. Ten 9 ure had aldus de Artillerie den rand van het bergplateau bereikt.

Ging de marsch voor de troepen, zij 't dan ook niet zonder groote inspanning, toch vrij vlug, voor de koelies en dwangarbeiders was de beklimming buitengewoon bezwaarlijk. Wèl waren door het verbruik van één dag vivres een 100 tal koelies vrij gekomen, maar dit aantal was bij de velen, die geen vrachten meer konden dragen en zich zelf nauwelijks konden voortslepen, onvoldoende om de steeds hooger en hooger wordende eischen der Ambulance te bevredigen. Voor elk man toch die van vermoeienis of ziekte ineen zakte — en hun aantal klom onrustbarend — waren er ten minste twee kettinggangers noodig, om hem per tandoe verder te dragen. De colonne-commandant had

dan ook den chef van den staf, die zich bij dezen terugtocht bij de achterhoede ophield, volmacht gegeven om in het uiterste geval, wanneer handen voor het vervoer der zieken te kort zouden schieten, de vrachten vivres, die men 't best kon missen in de ravijnen te storten.

Even stiltaan of neerhurken om uitterusten mocht den dragers niet worden toegestaan. De lange sleep van onder de zware vrachten zweetende driekwart naakte misdadigers moest in gelijkmatige beweging gehouden worden. Voet voet klom hij tegen de helling op, de pikoelans piepten in de maat, de vrachten — ook de zware zieken — slingerden heen en weer, de dragers zuchten en hijgden, en te midden van de door de warmte trillende, atmosfeer klonken slechts nu en dan de aanmoedigende of voortzweepende woorden der mandoors als zij een wankelenden ondersteunden, een struikelenden op de been hielpen, of een dood vermoeiden tot voortgang hadden aantezetten.

Eerst hadden de schoten der Atjehers, door de bergen weerkaatst, een rilling door deze voortkruipende slang van menschen veroorzaakt, maar spoedig genoeg werden zij onverschillig voor het vlijmend gefluit der kogels, verlangden enkele wellicht naar het weldadig schot, dat een einde zou maken aan een onduldbaar lijden.

Zoowel voor de veiligheid als om de koelies in gang te houden en te doen opsluiten, waren van de achterhoede troepjes soldaten van 8 à 10 man tusschen den langen trein verdeeld. Ondanks deze en bovenvermelde voorzorgen, gelukte 't den vijand meermalen in het bedekte terrein op korten afstand het transport te beschieten..... eens zelfs ontving de chef van den staf met den officier van gezondheid LOWE, die zich mede bij dezen terugmarsch bij de achterhoede ophield, op slechts enkele passen afstand vuur uit het zware kreupelhout langs den weg. De onmiddellijk ter vervolging uitgezonden patrouille kon niet zoo spoedig

in het dichte bosch doordringen of de vijand had tijd gevonden te verdwijnen.

Kwamen aldus de moeilijkheden duidelijk uit van een terugmarsch zelfs na een voorspoedigen en zegevierenden tocht, zoo kon men zich thans een voorstelling maken, wat dit zijn moet, wanneer men hiertoe door verliezen en nederlagen gedwongen is!

Ten 11 ure had eindelijk ook het vivres transport den rand van het plateau bereikt.

Op dezelfde plaats als den 13en Augustus bij den heenmarsch, werd thans wederom gebivakeerd. De afdaken van boomtakken en alang-alang bestonden nog grootendeels, waardoor de troepen spoedig onder dak waren. Even als toen werd ook nu weder een compagnie, wederom de 2e van het 6e Bataljon, op den vroeger vermelden domineerenden heuvel geplaatst.

Het bivak werd gedurende het verdere van den dag en ook des nachts niet verontrust.

Den volgenden morgen — 20 Augustus — marcheerden de Mineurs onder de noodige dekking een half uur vóór de overige troepen af om over het moerassig terrein voor de vroeger genomen versterking, eene begaanbare brug voor de Artillerie te slaan. De 2e compagnie bleef op de hoogte, waarop zij den nacht had doorgebracht in positie tot de lange trein, die ten 6 ure het bivak verliet, uit het bereik van het vuur zou zijn gekomen. Nauwelijks was de hoogte door onze troepen verlaten of zij werd door den vijand bezet, die van hier op de achterhoede begon te vuren. Een paar salvo's van deze — de 4e Compagnie van het 6e Bataljon — verdreef hem echter weldra, waarna de vervolging verder geheel ophield, en de colonne na een wederom vermoeienden marsch ten 2 ure in het bivak te *Lamtoba* aankwam.

In de nabijheid gekomen, was men getroffen geworden door

een gruwelijken stank. Patrouilles, nog des avonds uitgezonden, ontdekten in enkele huizen, die zij in den aangrenzenden kampong beklommen, de half verteerde lijken van ouden van dagen of gewonde, wellicht ook door de pokken aangetaste Atjehers, die daar door hunne kameraden (!) waren achtergelaten en er van honger en ellende waren omgekomen.

Gedurende de afwezigheid der hoofdcolonne was niets bizonders te *Lamtoba* voorgevallen.

Des morgens was aldaar aangekomen TOEKOE DJOE RAMAN uit de kampong *Thingkun*, mede brengende een sappi als geschenk voor den colonne-commandant.

Een jongere zuster van dit hoofd was met RADJA KOEALA, zoon van PANGLIMA POLIM, gehuwd.

Hij werd tegelijk met de overige Wakils en kamponghoofden van de vallei tegen den volgenden dag opnieuw bij den colonne-commandant bescheiden. Aangezien namelijk den dag vóór de terugkomst der colonne door den bivakcommandant, den Majoor DUCROO, de order van den Militairen Bevelhebber was ontvangen, dat de colonne met het oog op het voorkomen van pokken in de vallei van *Lamtoba*, haar zoo spoedig als de omstandigheden toelieten, moest verlaten en 10 dagen quarantaine te *Lampanas* houden, zoo wilde de colonne-commandant de quaestie van de waarborgsom of wel het meenemen van gijzelaars den volgenden dag uitmaken, en dan onverwijld naar het strandbivak opbreken.

Den 21en Augustus werd alles tot het vertrek der colonne in gereedheid gebracht. Reeds zeer vroeg werden orders naar den Militairen commandant van het bivak te *Lampanas* gezonden met last onmiddellijk aan te vangen met het opslaan van barakken voor de terugkeerende troepen. Den aldaar aanwezigen Onder-Intendant werd verzocht per omgaande alle koelies naar *Lamtoba* op te zenden tot het

van hier terugvoeren van den opgestapelden vierdaagschen vivresvoorraad. Deze kwamen nog des avonds aan, ruim 20 procent had echter wegens ziekte moeten achterblijven.

De eenige nog niet verkende weg in den omtrek der vallei, een bergpad naar *Pedir*, werd des 's morgens door den brigade chef opgenomen.

Des middags werd door den Overste GERLACH vergadering gehouden met al de hoofden der vallei. Nadat hun was afgevraagd, of zij de vastgestelde waarborgen wilden voldoen, waartoe zij zich niet in staat verklaarden, daar zij zooveel niet bezaten, te meer niet omdat de bevolking ook nog niet geheel was teruggekeerd, werd hun medegedeeld, dat de Iman en de Rijksbestierder met de helft der Wakils en kamponghoofden als gijzelaars de colonne naar *Kota Radja* hadden te volgen. Alléén PANGLIMA BANTEN verzocht hiervan vrijgesteld te worden, waarvoor hij als reden de vrees opgaf, die hij altijd voor de zee gekoesterd had. Natuurlijk werd dit verzoek niet bewilligd.

De gijzelaars bleven verder dien dag, alsmede des nachts in het bivak, de overige hoofden werden teruggezonden.

TOEKOE DJOE RAMAN, die insgelijks medegekomen was, toonde zich dadelijk bereid de colonne te volgen, toen de commandant met het oog op zijn familiebetrekking tot TOEKOE RADJA KOEALA, hiertoe zijn verlangen had te kennen gegeven.

Terwijl ten $5^1/_2$ ure van den volgenden morgen — 22 Augustus — de troepen zich reeds tot den afmarsch gereed maakten, ontving de colonne-commandant het bericht, dat PANGLIMA BANTEN was ontvlucht. De groote breedgeschouderde man was door den achterwand van de hut, waarin de gijzelaars overnachtten, welke midden in het bivak gelegen was en door de politiewacht werd bewaakt, op onbegrijpelijke wijze ontkomen.

Onmiddellijk werden een paar pelotons uitgezonden om te

trachten hem nog in zijn eigen kampong op te lichten, daar hij eerst zeer kort weg kon zijn, om $4^1/_2$ uur toch was hij nog bij de toen gehouden visitatie aanwezig geweest.

Ingeval hij niet gevonden werd, moest men zien zijn zoons als gijzelaars op te lichten.

Inmiddels waren de troepen in de voorgeschreven formatie aangetreden. De colonne was in twee deelen gesplitst. Het eerste gedeelte bestond uit 3 compagniën van het 9e Bataljon, de beide sectiën mortieren en de zieken, welke gedragen moesten worden. Bij gebrek aan voldoende tandoes werden door den deze colonne vergezellenden officier van gezondheid LOWE, dekens hiertoe ingericht.

De colonne-commandant nam zelf over deze afdeeling het commando op zich. Zij zou uit de troepen samengesteld, die 't minst geleden hadden, in één dag doormarcheeren naar *Lampanas*, waar de zieken alsdan spoedig in de aldaar opgerichte barakken konden worden ondergebracht.

De tweede colonne onder den Majoor COBLIJN, bestaande uit het 6e Bataljon, de sectie kanons, het detachement Mineurs en den vivrestrein, kon wegens de vermoeidheid van de troepen en koelies en het oponthoud, dat de Artillerie noodzakelijk zou veroorzaken, niet in een dag dit traject afleggen.

Ondanks de den vorigen avond verkregen versterking aan koelies, bleek door het overgroot getal, dat de Ambulance voor het vervoer der zieken in beslag nam en het groot getal zieken onder de koelies en dwangarbeiders zelf, het getal dragers niet voldoende om den vivresvoorraad in eens meetenemen, zoodat een gedeelte daarvan onder dekking eener compagnie in het bivak moest achterblijven.

Om 8 uur kwamen de uitgezonden peletons terug, in plaats van den Rijksbestierder zijn zoon en schoonzoon medebrengende, die uit zijn huis waren opgelicht. De Panglima zelf was daar niet geweest en nergens te vinden.

Hierop werd volgens de bepaalde orders afgemarcheerd.

Het eerste gedeelte der colonne kwam des namiddags ten 3 ure in het bivak te *Lampanas* aan, waar de troepen barakken gereed vonden door de achtergebleven (1e) compagnie van het 9e Bataljon en de Geniekoelies opgericht. De zieken konden dadelijk in de Ambulance worden opgenomen.

De officieren hadden een lange en welvoorziene tafel doen aanrichten onder eenige prachtige reusachtige boomen, sieraden van het bivak, en onthaalden daar gul en hartelijk hunne vermoeide kameraden.

De colonne COBLIJN bereikte ongeveer terzelfdertyd het voor haar aangewezen bivak, vanwaar nog dienzelfden middag alle beschikbare koelies onder dekking eener compagnie naar *Lamtoba* werden teruggezonden, ten einde den volgenden morgen den aldaar overgebleven voorraad op te voeren.

Ook uit het bivak te *Lampanas* werden des morgens van den 23en Augustus alle beschikbare valiede koelies ter hulp van den Majoor COBLIJN gezonden. Nadat deze in zijn bivak de komst van den vivrestrein uit *Lamtoba* en de versterking van *Lampanas* had afgewacht, marcheerde ook hij hierheen af, zoodat in den namiddag van genoemden dag de geheele colonne wederom in het strandbivak vereenigd was.

Dienzelfden middag kwam ook de Gouvernementstoomer *de Zeemeeuw* op de reede met materialen van *Oleh-leh* voor het nieuwe bivak te *Lampanas*. Het was echter te laat om deze nog met de vermoeide koelies vóór het invallen der duisternis te ontschepen, zoodat de tweede colonne dien nacht zonder beschutting onder den blooten hemel doorbracht.

Van PANGLIMA BANTEN was nog niets vernomen. Wel waren er door den colonne-commandant boden het gebergte ingezonden met het bericht, dat zijn zoontje en zijn schoonzoon zouden worden losgelaten als hij terugkwam, maar zij schenen hem niet te kunnen vinden.

Het aardige ongeveer 12-jarige zoontje won intusschen spoedig de harten der officieren en soldaten. Een ieder bevijverde zich hem ter wille te zijn.

Terwijl den volgenden dag — 24 Augustus — de koelies en dwangarbeiders de materialen van het strand aanvoerden, werden door de soldaten van het 6e Bataljon — de Inlandsche ten minste, want ook nu brachten de Europeesche er weinig van terecht — barakken opgeslagen.

Voor elke compagnie werd een bamboezen loods gemaakt, ter lengte voor de Europeesche compagniën — die 't meest geleden hadden — van 40 Meter, voor de Inlandsche, die nog 't sterkst waren, van 50 Meter, alle breed 5 en hoog 3 Meter in den nok en 1.80 aan de kanten. Met behulp van de Mineurs werden officiers en soldaten privaten, officiers badkamers en een geheel nieuwe Ambulance voor 50 zieken gemaakt, welke laatste cirkelvormig, rondom eenige schaduwrijke boomen werd geplaatst. Gedurende de volgende dagen werden deze werkzaamheden voortgezet. De koelies en dwangarbeiders maakten voor zichzelf groote barakken. Daar intusschen de aangevoerde materialen hiertoe niet voldoende waren, werd door de Mineurs in de nabijheid groeiende bamboe gekapt en verwerkt en verder wild hout benut.

In den avond van den 25en Augustus waren alle troepen, koelies en dwangarbeiders onder dak, en lagen de zieken in de Ambulance op balé-balés.

Met het oog op den betrekkelijk langen tijd, dien de troepen alhier zouden moeten verblijven, was het bivak zoo ruim mogelijk aangelegd. Daar er in de nabijheid van bevriende kampongs weinig gevaar te duchten was, konden de hygiënische eischen hier op den voorgrond treden.

Geen maatregelen werden dan ook verzuimd het bivak zoo gezond mogelijk te doen zijn en te doen blijven.

Zoo stonden over dag steeds posten bij de kali, waar

het water gehaald werd met uitdrukkelijk bevel elke verontreiniging tegen te gaan.

Zoo waren bij elk privaat dwangarbeiders ingedeeld om elken morgen en middag grond op de faecaliën te werpen, en om de 3 dagen de kuilen geheel te vernieuwen.

Zoo werden de paden in het bivak van afwateringsgeulen voorzien en met grint bedekt.

Elken morgen werd gecorveed en het vuil verbrand. Zorgvuldig werd achtgeslagen op het verwijderen van den afval van het slachtvee, werden de lijken der gestorvenen op verren afstand en zeer diep begraven.

Ondanks, dat de chef van den staf over al deze werkzaamheden zelf voortdurend het oog hield, ondanks dat mede iederen morgen door den dokter een nauwkeurige inspectie over het bivak werd gehouden, ondanks en in weerwil van al deze voorzorgen, nam het ziektecijfer sterk met den dag toe. Valt dit zeker voor een groot deel toe te schrijven aan de reactie na de zoo zware vermoeienissen, inspanning en émoties gedurende den afgeloopen tocht, voor een ander belangrijk deel moet men het gewis ook op rekening stellen van het verlengd verblijf aan het strandbivak zelf, waar de temperatuur over dag in de schaduw tot 100° steeg om 's nachts in een vochtige koude te veranderen, tegen welke groote verschillen de open loodsen natuurlijk slechts een geringe beschutting opleverden.

Eén maand nadat de colonne was uitgerukt ter sterkte van:

46	Officieren
490	Europ. soldaten
614	Inlandsche »
365	Koelies
719	dwangarbeiders (met inbegrip van de later aangevoerde).
Totaal 2234	man, waren er

Overleden 4 Europeanen
10 Koelies
25 dwangarbeiders

39

Geëvacueerd: 1)
2 Officieren
119 Europ. soldaten
62 Inlandsche »
54 Koelies
109 dwangarbeiders

346

Opgenomen in de Ambulance als zwaar ziek:
50 Europ. soldaten
20 Inlandsche »
6 Koelies
51 dwangarbeiders

127

Aan kwartierzieken:
9 Officieren
46 Europ. soldaten
74 Inlandsche »
28 Koelies
110 dwangarbeiders

267

Aldus waren er gestorven, geëvacueerd, of voor langer of korter tijd niet meer in staat dienst te doen:

Van de Officieren . . . . 24 %
» » Europeesche soldaten 45 %
» » Inlandsche » 25 %
» » Koelies . . . . . 27 %
» » Dwangarbeiders . . 41 %

1) Hieronder ook toen reeds enkelen wegens beri-beri.

Dat is dus op de 2234 man 769 of meer dan $^1/_3$ gedeelte.

Niet zonder spanning of onder de vele in de Ambulance opgenomen zieken zich ook pokkenlijders zouden voordoen, waardoor het eentoonig en ongezond verblijf aan de smoor heete kust wie weet hoe lang zou worden verlengd, werden de laatste dagen van Augustus doorgebracht.

Iets bizonder meldenswaardig viel in die dagen niet voor, de troepen waren ter beschikking hunner korps- of detachementscommandanten, die den tijd besteden om de wapenen, kleeding en uitrusting zooveel mogelijk in orde te brengen, maar overigens den soldaat de zoo hoog noodige rust gunden. Alleen hebben wij nog de terugkomst van PANGLIMA BANTEN mee te deelen.

Er was namelijk een schrijven van hem ontvangen, waarin hij als reden zijner ontvluchting opgaf, dat hem in het bivak te *Lamtoba* een som gelds door een der gidsen zou zijn ontstolen. Vreezende, dat hiervan niets terecht zou komen, wanneer hij de colonne naar *Lampanas* volgde, was hij gevlucht, ten einde zelf een onderzoek in te stellen. Aan de aanmaning om over te komen, voldeed hij ten slotte in den namiddag van den 1en September.

Maar nu le secret de la comédie, de ware reden van zijn terugkomst? Ook hier zelfs gold het: «Cherchez la femme.» De moeder van het zoontje, die liever PANGLIMA BANTEN dan haar kleine lieveling met de vreemde troepen zag vertrekken, had hem er toe gebracht. . . : . . De maatregelen van den colonne-commandant hadden doel getroffen.

Tot straf voor zijn wegloopen werd de Rijksbestierder in een door de Mineurs spoedig opgericht provoost-lokaal in verzekerde bewaring gesteld.

Meenende, dat nu zijn laatste uur geslagen was, ging hij dien nacht vreeselijk te keer, tot de colonne-commandant hem eindelijk den volgenden dag geruststelde.

Zijn vrees voor de zee moest hij echter overwinnen.

Hoewel het ziektecijfer tot den laatsten dag stijgende bleef, werd der colonne gelukkig de beproeving van een verlengde quarantaine, bespaard.

Den 2en September zou er dus een einde komen aan de afzondering, waarin de troepen verkeerden. De schepelingen der oorlogsstoomers, die zich op grooten afstand van onze soldaten en koelies hadden moeten houden, mochten hen nu weer naderen..... zij behoefden de brieven, pakketten enz. niet meer op het strand neer te leggen en weg te roeien als een officier of mindere, die in ontvangst kwam nemen.

Door den Militairen Bevelhebber was bepaald, dat het terugvoeren der troepen uitsluitend met de *Graaf van Bijland* zou geschieden, en de colonne-commandant zich tot het regelen daarvan zou verstaan met den oudsten op de reede van *Lampanas* aanwezigen zeeofficier.

In overleg dus met den Kapitein-Luitenant GREVE, commandant van het oorlogschip de *Merapi*, werd nu bepaald dat het embarkement in 3 gedeelten zou plaats hebben en iu den morgen van genoemden datum om 6 uur aanvangen. De *Bijland* zou zorg dragen, na des middags de troepen te *Oleh-leh* te hebben gedebarkeerd, onmiddellijk wederom koers naar *Lampanas* te zetten, zoodat het embarkement de beide volgende dagen op denzelfden tijd ongestoord kon worden voortgezet.

Op het vastgestelde tijdstip ving het embarkement, in de eerste plaats van de zieken aan. Dit betrof intusschen alleen de 137 in de Ambulance verpleegden, de overige — kwartierzieken — zouden zoo lang mogelijk bij hunne korpsen ingedeeld blijven.

Een kort afscheid aan het strand van hunne nog achterblijvende kameraden, met wie zij zooveel weken lief en leed hadden gedeeld..... voor velen ook de laatste handdruk..... en snel voerden de sloepen hen van de zoo gevaarlijke kust.

Door een zeer kalme zee begunstigd was reeds één uur later de geheele Ambulance met het bijbehoorend koeliepersoneel aan boord. In lange rijen werden de zieken op het dek onder de zonnetenten neergelegd. Zij, die ijlende door de hevige koortsen uit het bivak waren weggedragen, sluimerden in, en een zucht van verlichting ontsnapte menige hijgende borst, nu de zware gloeiende atmosfeer voor het versterkend zilte briesje had plaats gemaakt.

Twee uur later was ook het 6e Bataljon met bijbehoorende munitie, kookgereedschap en dwangarbeiders ingescheept. Zeven marinesloepen waren daarbij gebezigd, waarvan de grootste 20 gewapenden of 30 koelies en de kleinere 15 man konden bevatten.

Een officier der marine en de chef van den staf regelden aan het strand het embarkement.

Om 9 uur ging de *Bijland* onder stoom en voerde de troepen naar *Oleh-leh*, waar zij ten 1 uur aankwamen.

Het debarkement ging niet zoo spoedig. De zieken wier aantal aan boord met nog 52 was vermeerderd, werden in de booten neergelaten en over het sterk golvende water naar de in zee uitgebouwde pier geroeid.

De spoortrein had uit *Kota Radja* een aantal bultzakken medegenomen, die nu aaneengesloten op de pier werden uitgespreid, en waarop de zieken werden neergelegd, naar mate zij uit de schommelende booten werden aangedragen.

Onder de stekende zonnestralen en den fellen warmen wind, die over de reede gierde, lagen daar onderofficieren en soldaten, Europeanen en Inlanders, koelies en kettinggangers dooreen, velen woest ijlende, zich de weinige kleeding van het gloeiende lijf rukkende, of, ongevoelig voor de drukke omgeving, onafgebroken rillende in afwachting, dat hun beurt zou komen met bultzak en al opgenomen en in den den wagen te worden geschoven.

Het was reeds avond voor de laatste zieken aan wal

gebracht, en reeds nacht voor alle in het hospitaal waren opgenomen.

Wat vaak een vreugde, beweging, oploop wanneer in het moederland de troepen uit een vredeskamp of van de manoeuvres in het garnizoen terugkeeren. De autoriteiten trekken hen te gemoet, de muziek aan het hoofd, het volk loopt uit, verdringt zich door straten en stegen, de ramen vullen zich met belangstellende, vriendelijke toeschouwers en toeschouwsters, groeten worden gewisseld.....

Een geheel ander tooneel voorzeker die lange reeks uitgeteerde of doodzieke gedaantens, waarbij slechts het noodige hospitaalpersoneel en een enkele toevallig voorbijgaande onverschillige Atjeher of Chinees, bewoner van Oleh-leh! Intusschen, dat zijn ook slechts de zieken....., maar straks als de troepen van het 6e Bataljon, de veteranen, de overwinnaars van Lamtoba en Selimoen debarkeeren, dan.....

Ook dàn, niemand en niets op de reede van Oleh-leh! Geen vriendelijke toonen, geen welkomstgroet, die hun een oogenblik de doorgestane vermoeienis en ontbering, leed en smart doet vergeten, die hen spreekt van de zware taak, die zij met eere hebben volbracht, die hun dank zegt voor hetgeen zij hebben verricht voor het Vaderland, dat hun ook zeker erkentelijk zal zijn....

Het dankbare Vaderland!?

Ingevolge ontvangen last zette het 6e Bataljon na aankomst te *Kota-Radja* onmiddellijk den marsch naar *Toengkoep* voort om van dezen post de vaste bezetting uit te maken.

Velen konden dien marsch echter niet meer volbrengen en bleven onder weg liggen. Binnen weinige dagen was op nieuw een groot deel van het reeds zoo gedunde korps in het Hospitaal opgenomen.

Maar keeren wij naar *Lampanas* terug, waar de achtergeblevenen verlangend naar het oogenblik uitzien, waarop ook zij deze kust zullen mogen verlaten.

Nadat door de Mineurs een loopbrug met treden was gemaakt, die van het strand tot het drijvervlot reikte, waardoor de paarden der Artillerie direct van daar op het vlot konden overgaan, ging de inscheping in den morgen van den 3en September met niet de minste bezwaren gepaard.

De wederom kalme zee, die toeliet, dat het vlot dicht bij het strand werd gevoerd, bracht hiertoe natuurlijk veel bij.

Terwijl dit vlot telkens door de stoombarkas naar *de Bijland* werd gesleept, was het inschepen der vivres in de booten en sloepen ten 6 ure in den morgen begonnen. Dit vereischte heel wat tijd. Ofschoon aan de troepen, als vroeger vermeld, reeds van af den marsch naar *Selimoen* en verder te *Lampanas* steeds versch vleesch was verstrekt, zoo scheen dit echter bij de Intendance buiten beschouwing te zijn gelaten, althans men was steeds voortgegaan met den aanvoer van groote hoeveelheden gezouten vleesch, die nu wederom moesten worden ingescheept. Dit was ook het geval met al de kisten brood, zakken rijst enz., welke nog hoog opgestapeld in het vivresmagazijn lagen.

Alleen voor het embarkeeren dezer vivres waren alle booten gedurende $3^1/_2$ uur in gebruik.

Ten 10 ure waren ook de Artillerie en koelies aan boord.

Na het debarkement te *Oleh-leh* marcheerde de sectie kanons en eene sectie mortieren naar *Toengkoep*, de andere sectie naar *Lambaroe*.

Verscheiden manschappen moesten echter wegens ziekte te *Panteh-Perak* achterblijven.

Daar het ontschepen der vivres te lang zou ophouden, *de Bijland* den volgenden morgen dus niet bijtijds te *Lampanas* zou terug zijn, werden zij niet gelost.

Ook den laatsten dag — den 4^{en} September — begunstigde een kalme zee het embarkement, dat wederom op den gewonen tijd aanving.

Het eerst werden 3 compagniën van het 9^{e} Bataljon, de Staf en de gijzelaars overgebracht. De stoombarkas sleepte nu de volgeladen, moeilijk beweegbare booten van het strand naar *de Bijland*, evenals zij ze bij de landing van de schepen naar het strand had gevoerd.

Een compagnie bleef te *Lampanas* achter, totdat door de Mineurs en dwangarbeiders de laatste materialen, nog de kosten van inscheping waard, waren weggehaald.

Daarna werden de Mineurs met een peloton van deze compagnie en de munitie, vervolgens de nog overgebleven 250 dwangarbeiders en ten slotte het laatste tweede peloton ingescheept.

Overeenkomstig de bepaling van den commandant der Marine was alles ten 10 ure afgeloopen en stoomde *de Bijland* naar *Oleh-leh* en de oorlogsschepen *Merapi* en *Amboina*, die tijdens het verblijf der troepen op de reede van *Lampanas*, aldaar gestationeerd waren geweest, naar hun station voor *Pedir* terug.

De drukte en beweging, die zoolang op de reede en aan de kust van *Lampanas* hadden geheerscht, waren voor goed verdwenen; de golfjes vonden geen kiel meer om tegen te klotsen en vroolijk op te spatten; het blauwe watervlak werd nergens meer door schip of sloep verlevendigd. Evenals te voren, als ware er niets geschied, beukte de witte schuimende branding het eenzame strand, gloeiden en trilden de strook van donker groen geboomte en de glinsterende kale krijtheuvels daarachter in de felle middagzon, vervloeide aan den horizon in de dichte violetachtige luchtlagen het groen-grijze silouet van den voor altijd verlaten *Selawa Djanten!*

Hoewel deze tocht naar *Lamtoba* en *Selimoen* een zelfstandig deel uitmaakt van onzen strijd op Atjeh's grondgebied, zoo is hij toch, als het ware de bekrooning van het werk, dat het Nederlandsche leger op *Noord-Sumatra* te verrichten, werd gegeven.

Het geheele Atjeh-vraagstuk heeft zich namelijk noodwendig steeds sterk geïnfluenceerd gezien door de topografie van het te veroveren gebied.

Nadat het enkel bezit houden van den Kraton en de monding der Atjeh-rivier den Generaal PEL niet meer houdbaar was voorgekomen, had hij zich ruim baan gemaakt naar Oost, West en Zuid, en door de vlakte, loodrecht op de rivier een met bentings versterkte lijn getrokken. Den Atjeher af te sluiten van de zee werd toen spoedig noodzakelijk; zoodat die verdedigingslinie ten W. en ten O. het onbewoonbare, woeste gebergte moest raken en zich daartegen aanleunen.

Maar als afsluiting voor vijandelijke invallen, bleek die linie niet geheel te voldoen. Ook om haar te kunnen verkorten en te verbeteren werd nog meer terrein voorwaarts veroverd en bezet, en de werkelijke aansluiting tegen de zee en het gebergte naar het Oosten tot bij *Biloel* verplaatst.

Was dus aan die zijde eene deugdelijk vermeende afsluiting door het steile *Raja*-gebergte verkregen, toch bleef nog de postenlinie van *Koeala Loëh* tot *Biloel Zuid* te lang en te onzeker, al vond zij ook steun in de rivier, waar langs zij voor een gedeelte was aangelegd.

De inval van HABIB ABDUL RACHMAN, welke toen plaats had, is een op zichzelf staand feit. Slechts zulk een eminent aanvoerder als hij, was in staat een 3000 Atjehers door en over dit gebergte te voeren om ons bij *Kroeng Raba* in den rug te vallen. Gelukkig werd hij teruggedreven en toen het plan beraamd om door verovering der XXII en XXVI Moekims een korter lijn van afsluiting te verkrijgen tusschen de mach-

tige bolwerken door de natuur gesteld. Ook dit geschiedde.

Te *Indrapoeri* hadden wij het toppunt van den driehoek bereikt, die de zee tot basis, het *Gle Raja* en de onbewoonde kale heuvelruggen, oostelijk der XXVI Moekims, tot opstaande zijden heeft.

Strategisch was dit het punt, waarnaar wij jaren lang hadden gezocht.

Onze liniën, die zich door de drassige sawah-terreinen slingerden, waren al verder en verder opgeschoven, en konden nu vervallen, want mijlen en mijlen breede strooken woest onbewoond en gedeeltelijk onbegaanbaar bergland, zouden haar vervangen.

Zij zouden een betere afsluiting daarstellen voor den Atjeschen vijand — die zonder proviand of transportmiddelen moet ageeren, — dan onze posten, die verloren lagen te midden van de kampongs, bewoond door eene hoewel overwonnen, allicht met den vijand heulende bevolking.

Waren nu alle vijandelijke benden uit dien driehoek verwijderd, de zijden ondoordringbaar gemaakt en de hoekpunten goed verzekerd, dan was, met het uitsteken van de vlag boven het hooge, driedubbele dak der Missigit *Indrapoeri* ook de verovering van *Groot-Atjeh* bekroond geweest.

De ontwerper en uitvoerder van de laatste op strategische grondslagen berustende veroveringen gevoelde de noodzakelijkheid zich van de sterkte dezer driehoekzijden te overtuigen, en die sterkte zooveel mogelijk te vergrooten. Daarom werd mede Lamtoba bezocht, werden de vluchtelingen der XXVI Moekims nog verder teruggedreven. Daarom werd tegen het gevoelen van den Gouverneur-Generaal in, ook opgerukt naar *Selimoen*, teneinde de te verwachte aanvallen op het hoofd-afsluitingspunt te *Indrapoeri* te voorkomen, hetzij door onderwerping van de hoofden en bevolking in het voorgelegen terrein, hetzij door vernietiging van den weerstand aldaar.

Door deze tochten kreeg de Militaire en Civiele Bevelhebber tevens een zuiver inzicht in den maatschappelijken, politieken en topografischen toestand van het laatste en diepste gedeelte der vallei.

Uit de daarbij verzamelde gegevens bleek, dat de zijden van den driehoek voldoende zekerheid van afsluiting zouden verschaffen, als zij slechts in de hoekpunten — vooral aan den top — goed versterkt werden, zoodat het insiepelen van allerlei kwaad volk kon voorkomen worden.

Gedurende meer dan één jaar na den beschreven tocht heerschte onder het krachtig bestuur van den Generaal v. d. Heijden overal volkomen rust. Geen vijandelijke benden vertoonden zich in dit tijdperk binnen het door ons bezette gebied. Talrijke patrouilles van de verschillende posten uitgezonden, gaven steun aan de welgezinde en langzamerhand terugkeerende bevolking en benamen den kwaadwilligen den moed om op ons gebied eenige vijandelijkheden te plegen.

Meer en meer scheen zich de toestand van orde te bestendigen en de Atjeher, zich in het noodlot schikkend, tot verzoening gezind. Dit bleek voorzeker bij de indrukwekkende plechtigheid van de eerste steenlegging van de Missigit, toen, behalve een groot aantal Hoofden van *Groot-Atjeh*, vorsten en bestuurderen der Vazalstaten, een schare van ruim 6000 Atjehers ook deel namen aan het chandoeriefeest (verzoeningsmaaltijd), dat volgens lands gebruik na de plechtigheid werd gegeven. Dit bleek voorzeker bij de verschillende werkzaamheden na den strijd in het veroverde gebied uitgevoerd. Geen spoor meer van ontevredenheid, van een vijandige of zelfs maar minder voorkomende houding bij den aanleg der vele noodig geworden nieuwe wegen en werken 1).

1) Onder den E. a. Genie officier van Atjeh en onderhoorigheden, den Majoor Kielstra, met deze werkzaamheden belast, ondervonden wij daarbij steeds

Hoe gaarne wij ook wilden, wij mogen niet langer bij deze roemrijke periode uit onze Atjeh-geschiedenis stilstaan.

Op 't oogenblik, dat de laatste krachtige hand aan de voltooiing van het werk des vredes moest worden gelegd, en orde en tucht binnen het bezette gebied met krachtige hand moest worden gehandhaafd, werd de daartoe bij uitstel geschikte en aangewezen persoon uit zijn hooge positie te Atjeh verwijderd.

Hoe daarop, in spijt met de harde lessen van het verleden, in het nauwelijks onderworpen land het militair en civiel gezag werd gesplitst, hoe onder den civielen Gouverneur, opvolger van den Generaal V. D. HEIJDEN, stuk voor stuk het met zoo veel moeite opgetrokken gebouw werd gesloopt, en de vrucht van jaren strijds en stroomen bloeds en millioenen schats verloren ging..... we vermelden 't o. a. reeds uitvoerig in ons meer genoemd werk: „*het Atjeh-vraagstuk.*"

Toen aldus ten slotte de toestand onhoudbaar en het leger te zwak was geworden voor zijne taak, toen op nieuw veel geld en zeer veel troepen noodig zouden geweest zijn om het verlorene te herstellen, toen..... toen zonk de moed in de schoenen.

Voor een laatste energieke poging, een beroep op het Nederlandsche volk, deinsde men, 't zij te recht of ten onrechte, terug.

Zoo scheen het betrekkelijk kleine Atjeh te groot voor de nazaten van de stichters van het Rijk van COEN!

---

van de zijde der bevolking medewerking; aanwijzingen werden welwillend verricht, materialen als bamboe, atappen enz. zooveel men maar wilde geleverd, terwijl de Atjehers zich zelf in grooten getale tot het uitvoeren van verschillende geniewerkzaamheden aanboden. Terecht inziende, dat de nieuwe wegen, door de gemakkelijke communicatie, bronnen werden van vermeerderde waarden hunner producten, konden de in aanbouw zijnde werken, posten, bruggen, duikers enz. onbewaakt aan de hoede der bevolking worden overgelaten.

Terwijl wij vroeger de bescherming en de afsluiting van het veroverde terrein in de natuurlijke tientallen mijlen breede en honderde en duizende voeten hooge weringen voor het grijpen, en daarbij voor onze vestigingen de hooge en gezonde punten van *Groot-Atjeh* slechts voor het kiezen hadden, trokken wij ons nu moedeloos terug binnen een beperkte ruimte, achter een kunstmatig kale, vlakke terreinstrook van een geweerschotsbreedte, in de lage ongezonde delta te midden der lagunes.

Onze alles en allen overwinnende troepen van weleer, binnen die geconcentreerde stelling voortdurend verontrust, beschoten, bestookt, belaagd, door ziekten geteisterd, tot een lijdelijke verdediging — 't slechtste van alles — bevolen .....

Waarlijk ware 't niet te tragisch, 't zou komisch zijn!

Uit de vele schoone bladzijden van de geschiedrollen van het Nederland-Indisch leger hebben wij een enkele opgeslagen.

Voorzeker een schoone bladzijde, toen *Groot-Atjeh* aan onze voeten lag, toen aan tegenstand niet meer werd gedacht, en wij meester waren van dat Rijk, dat nog nimmer de knie gebogen had voor vreemde heerschappij; bovenal een schoone bladzijde, toen met ernst aan de pacificatie van het veroverde gebied kon worden gedacht en de tijd niet meer verre scheen, dat geheel *Sumatra* als de schitterendste parel van het Oosten, aan de Kroon van *Insulinde* zou zijn gehecht!

Heeft 't ook niet zoo mogen zijn, deze bladzijde mocht daarom niet in vergetelijkheid geraken; zij blijve voor het Indische leger de herinnering aan een schoon verleden, zij wijze 't in de toekomst steeds op het: „noblesse oblige!"

Gedachtig verder aan het «onbekend maakt onbemind,» hebben wij bij het schrijven van dit werkje ons in de eerste plaats tot U gewend *niet*-militaire lezers, om

zoodoende den band te versterken tusschen leger en natie, die den hechtsten steun vormt voor ons zelfstandig nationaal voortbestaan, om zoodoende ook meerder belangstelling te wekken voor dat Indisch leger, dat niet alléén aan woorden, maar vooral aan daden behoefte heeft.

Wij hebben getracht U in deze schets een blik te doen slaan in het Indisch krijgsmansleven, getracht U mede te voeren op onzen tocht, U deelgenoot te maken van ons wedervaren, van onze indrukken, van het rechtmatig gevoel van fierheid, dat den overwinnaar bezielde.

Wij hebben echter daarbij U ook de keerzijde niet gespaard, wij hebben U doen zien hoe groote offers, buiten het vijandelijk lood, elke langdurige expeditie in de tropen na zich sleept, welke ellende zelfs aan de overwinning kleeft.

Wij hebben ten slotte getracht U eerbied in te boezemen vòor die mannen, die daar ginds in verre gewesten in uw naam met onbezweken trouw en moed en zelfverloochening strijden en lijden, meer dan gij kondt vermoeden!

Stel dat leger in staat zijn schoone en eervolle, maar zware taak te volbrengen, de bescherming van het reusachtig gebied, uw eigendom, met dertig millioenen, aan uw zorgen toevertrouwde onderdanen!

Kon. inst. v/d tropen
CENTRALE BOEKERIJ
AMSTERDAM

Kon. Inst. v/d Tropen
CENTRALE BOEKERIJ
AMSTERDAM